МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Біологічний факультет

Кафедра фізіології, імунології і біохімії з курсом цивільного захисту та медицини

Кваліфікаційна робота

магістра

на тему: ПОКАЗНИКИ ПАМ'ЯТІ ТА УВАГИ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З РІЗНИМ ТИПОМ ТЕМПЕРАМЕНТУ

Виконала:
студентка 2 курсу, групи 8.0912-б-з
спеціальності 091 Біологія
освітньої програми Біологія
Ю. М. Топчій
Керівник к.б.н., доц. Є. Ю. Гороховський
Рецензент к.б.н., доц. Н. В. Григорова

Запоріжжя – 2023

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет біологічний
Кафедра фізіології, імунології і біохімії з курсом цивільного захисту та медицини
Рівень вищої освіти магістр
Спеціальність 091 Біологія
Освітня програма Біологія

З А Т В Е Р Д Ж У Ю
Зав. кафедрою О. Г. Кущ

«_____» _____2022 р.

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ

Юлії Миколаївні Топчій

1. Тема роботи Показники пам'яті та уваги дітей дошкільного віку з різним типом темпераменту
керівник роботи Єгор Юрійович Гороховський, к.б.н., доцент
затверджена наказом вищого навчального закладу від «01» травня 2023р.
№ 645-с

2. Строк подання студентом роботи грудень 2023 року

3. Вихідні дані до роботи показники пам’яті та уваги дітей дошкільного віку з різними типами темпераменту

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) визначення типу темпераменту обстежених дітей методами спостереження, анкетування (батьків, дітей), визначення показників пам’яті та уваги дітей, проведення статистичного аналізу отриманих даних з метою з’ясування особливостей пам’яті та уваги дітей з різними типами темпераменту

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов’язкових креслень) таблиці: Табл. 3.1 - 3.4 - Характеристика типу темпераменту обстежених дітей; Табл. 3.5 - 3.6 - Оцінка уваги та пам’яті дітей; Табл. 3.7 - Інтегральна оцінка пам’яті та уваги дітей з різним типом темпераменту

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Консультант	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
4	к.б.н., доцент Гороховський Є. Ю.		

Дата видачі завдання _____

К А Л Е Н Д А Р Н И Й П Л А Н

№ п\п	Назва етапів дипломної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітки
1.	Огляд наукової літератури за темою дослідження	Жовтень-грудень 2022	Виконано
2.	Оволодіння методами реєстрації показників пам’яті та уваги дітей дошкільного віку	Січень-лютий 2023	Виконано
3.	Дослідження показників пам’яті та уваги дітей дошкільного віку	Березень-квітень 2023	Виконано
4.	Статистичний аналіз отриманих даних	Травень-вересень 2023	Виконано
5.	Написання розділів дипломної роботи	Жовтень-листопад 2023	Виконано
6.	Попередній захист роботи	Грудень 2023	Виконано

Студент _____ Ю. М. Топчій

Керівник роботи _____ Є. Ю. Гороховський

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ Є. Ю. Гороховський

РЕФЕРАТ

Дипломна робота виконана на 75 сторінках друкованого тексту, містить 7 таблиць, 2 рисунки. Перелік посилань включає 50 джерел, з них іноземних - 3.

Об’єкт дослідження - діти дошкільного віку.

Мета роботи полягає у вивченні та аналізу взаємозв'язку між типом темпераменту та показниками пам'яті та уваги у дітей дошкільного віку.

Актуальність роботи обумовлена прагненням розуміти та вивчити показники пам'яті та уваги дітей дошкільного віку з різним типом темпераменту. Це дослідження має важливе значення для більш глибокого розуміння індивідуальних різниць у психологічному розвитку дітей та може служити основою для розробки ефективних педагогічних стратегій та програм.

Методи дослідження - психологічні, психофізіологічні, математичні, статистичні.

В результаті роботи були вивчені типи темпераменту дітей, використовуючи методи спостереження та анкетування, визначені особливості показників уваги та пам’яті дітей залежно від типу темпераменту та проведена інтегральна оцінка пам’яті та уваги дітей з різним типом темпераменту.

Результати досліджень можуть мати педагогічне застосування у дошкільних закладах. Також можуть бути розроблені індивідуальні підходи до педагогічної підтримки дітей з різним типом темпераменту для досягнення оптимальних результатів у навчанні та соціальній взаємодії.

ТЕМПЕРАМЕНТ, УВАГА, ПАМ’ЯТЬ, ДІТИ, ДОШКІЛЬНИЙ ВІК.

ABSTRACT

Graduate work on 75 pages of printed text, illustrated by 2 pictures and contains 7 tables. It uses 50 of literary sources, including 3 in English.

The object of the study there are children of preschool age.

The purpose of the work is to study and analyze the relationship between the type of temperament and indicators of memory and attention in preschool children

The relevance of the work is due to the desire to understand and study the indicators of memory and attention of preschool children with different types of temperament. This research is important for a deeper understanding of individual differences in the psychological development of children and can serve as a basis for the development of effective pedagogical strategies and programs.

Research methods: psychological, psychophysiological, mathematical, statistical.

As a result of the work, the types of children's temperament were studied using observation and questionnaire methods, the features of children's attention and memory indicators were determined depending on the type of temperament, and an integral assessment of the memory and attention of children with different types of temperament was carried out.

The results of research can be used pedagogically in preschool institutions. Individual approaches to pedagogical support of children with different temperaments can also be developed to achieve optimal results in learning and social interaction.

TEMPERAMENT, ATTENTION, MEMORY, CHILDREN, PRESCHOOL AGE.

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ, СИМВОЛІВ, ОДИНИЦЬ, СКОРОЧЕНЬ І ТЕРМІНІВ 8
ВСТУП 9
1 ОГЛЯД НАУКОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ 12
1.1 Увага та пам’ять як прояви вищої нервової діяльності людини 19
1.2 Сучасні погляди на механізми розвитку пам’яті 27
1.3 Сучасні погляди на механізми формування уваги 29
1.4 Розвиток уваги та пам’яті у дитячому та підлітковому віці 31
1.4.1 Важливість формування пам’яті та уваги дітей дошкільного віку та їх значення для подальшого навчання у закладах середньої шкільної освіти 35
1.5 Функціональні розлади пам’яті та уваги у дітей дошкільного та молодшого шкільного віку та умови їх формування та корекції 36
1.6 Типи темпераменту людини 39
1.6.1 Особливості визначення темпераменту дітей дошкільного віку 44
2 МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ 46
2.1 Методики визначення темпераменту у дітей дошкільного віку 46
2.2 Методи визначення обсягу короткочасної зорової пам'яті дітей дошкільного віку 48
2.3 Методика визначення активності уваги у дітей дошкільного віку 50
2.4 Методи визначення обсягу короткочасної слухової пам’яті у дітей дошкільного віку 51
2.5 Статистичний аналіз даних 52
3 ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ЧАСТИНА 53
3.1 Визначення типу темпераменту обстежених дітей старшого дошкільного віку 54
3.2 Визначення показників пам'яті та уваги дітей старшого дошкільного віку з різними типами темпераменту 60

3.3 Інтегральна оцінка пам'яті та уваги обстежених дітей залежно від темпераменту 63
4 ОХОРОНА ПРАЦІ 65
ВИСНОВКИ 68
ПРАКТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ 70
ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ 71

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ, СИМВОЛІВ, ОДИНИЦЬ, СКОРОЧЕНЬ І ТЕРМІНІВ

ЗДО – заклад дошкільної освіти

ДНЗ – дошкільний навчальний заклад

СДУ – синдром дефіциту уваги

ДУГ – дефіцит уваги з гіперактивністю

ДУБГ – дефіцит уваги без гіперактивності

ВСТУП

Актуальність дослідження. У ранньому дитинстві відбувається інтенсивний процес формування когнітивних функцій, таких як пам'ять та увага, які визначають успіх у навчанні та адаптацію до навколишнього середовища. Однак кожне дитя має свої унікальні особливості, серед яких важливим чинником є тип темпераменту.

Темперамент, як внутрішньо зумовлена індивідуальність, може впливати на різноманітні аспекти психологічного розвитку, включаючи когнітивні процеси. Дана робота присвячена вивченню взаємозв'язку між типом темпераменту та показниками пам'яті та уваги у дітей дошкільного віку.

Враховуючи різноманітність темпераментів та їх вплив на когнітивні функції, дане дослідження визначається своєю актуальністю в контексті оптимізації навчальних та виховних практик для дітей дошкільного віку. Встановлення взаємозв'язку між типом темпераменту та когнітивним розвитком може слугувати підґрунтям для розробки індивідуалізованих підходів до навчання, сприяючи успішній адаптації дітей у навчальному середовищі.

Об’єкт дослідження – діти дошкільного віку.

Предмет дослідження – показники пам'яті та уваги у дітей дошкільного віку з різними типами темпераменту.

Мета дослідження – вивчення та аналіз взаємозв'язку між типом темпераменту та показниками пам'яті та уваги у дітей дошкільного віку.

Для досягнення мети дослідження були виконані наступні завдання:

1. Визначити тип темпераменту обстежених дітей дошкільного віку, використовуючи методи спостереження та анкетування.

2. Визначити особливості показників уваги та пам'яті дітей залежно від типу темпераменту.

3. Провести інтегральну оцінку пам'яті та уваги дітей з різними типами темпераменту.

Гіпотеза дослідження – пам'ять та увага дітей дошкільного віку можуть мати відмінності, які залежать від їхнього типу темпераменту. Ми припускаємо, що різні типи темпераменту (сангвінік, холерик, меланхолік, флегматик) будуть обумовлювати певні особливості когнітивних функцій дитини, зокрема обсяг та тривалість пам'яті, а також рівень концентрації та стабільність уваги.

Теоретико-методологічна основа дослідження спирається на дослідженнях багатьох зарубіжних та вітчизняних вчених, які присвятили своє життя дослідженню проблем пам'яті та когнітивного розвитку дітей дошкільного віку. Їхні дослідження та теоретичні роботи стали важливою основою для розуміння цих процесів та розробки педагогічних методик для покращення когнітивного розвитку дітей.

Методи дослідження: психологічні, психофізіологічні, математичні, статистичні.

Новизна роботи полягає в тому, що вперше проведено аналіз взаємозв'язку між типом темпераменту та показниками пам'яті та уваги дітей старшого дошкільного віку, які є вихованцями закладу дошкільної освіти комбінованого типу № 293 «Багряні вітрила» Запорізької міської ради.

Теоретичне значення дослідження полягає в розкритті взаємозв'язку між пам'яттю, увагою та індивідуальними особливостями темпераменту у дітей дошкільного віку. Визначення та пояснення, як різні типи темпераменту впливають на розвиток та взаємодію між пам'яттю та увагою у дітей дошкільного віку. Встановлення того, які типи темпераменту можуть впливати на ефективність навчання та розвиток когнітивних навичок у дітей, що може мати важливе значення для індивідуального підходу до навчання. Встановлення

можливих зв'язків між певними типами темпераменту та ризиками або позитивними аспектами розвитку пам'яті та уваги, що може допомогти в ранньому виявленні певних проблем чи можливостей.

Практичне значення дослідження може виявитися важливим для різних галузей, таких як освіта, педагогіка та психологія дитинства. Дослідження може допомогти покращити процеси виховання та освіти, забезпечуючи більш індивідуалізований та ефективний підхід до розвитку когнітивних навичок у дітей дошкільного віку.

1 ОГЛЯД НАУКОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Дошкільне дитинство – це період інтенсивного розвитку всіх психічних процесів, які в подальшому складатимуть базу для ознайомлення дитини з навколишньою дійсністю. Пам'ять і увага є фундаментальними психічними процесами, які впливають на пізнавальний розвиток дитини та сприяють її навчанню, розвитку мови, мисленню та соціальній взаємодії. Вони важливі для формування когнітивних навичок та успішної адаптації в світі.

Дослідження пам'яті та уваги дітей дошкільного віку є актуальною темою у галузі розвитку дитячої психології. Різні вчені внесли вагомий внесок у цю область. Їхні дослідження допомагають зрозуміти процеси розвитку цих когнітивних функцій у дітей та вдосконалювати методики навчання та виховання.

Увага – це дуже важливий елемент розвитку людини, саме вміння концентрувати увагу зумовлює розвиток інших психічних процесів, зокрема пам’ять та мислення [15].

Тема уваги є предметом широкого дослідження в психології. Зарубіжні вчені, такі як В. Вундт, В. Джеймс, К. Кофка, Ж. Піаже, Е. Еріксон, Д. Гоулмен внесли вагомий внесок у розуміння психології уваги, сформулювали фундаментальні концепції і запропонували важливі парадигми для експериментального дослідження цього явища [45].

В. Вундт (німецький філософ, психолог і фізіолог) вважав, що діти поступово навчаються концентрувати увагу на певних об'єктах або завданнях, розвиваючи здатність до відділення важливого від неважливого. Разом з тим В. Вундт також вивчав способи вимірювання уваги в дітей та розглядав різні фактори, які можуть впливати на їхню увагу, включаючи інтереси, стимули та відволікання.

В. Джеймс (американський філософ і психолог) розглядав увагу дитини як важливий аспект розвитку, який підлягає змінам з віком та вимагає підтримки та навчання для розвитку відповідних навичок уваги.

Увагу як феномен, який можна вивчати емпірично через сприймання та свідомість розглядав К. Кофка (німецько-американський психолог), а також вважав, що увага є активним процесом, де суб'єкт вибирає та активно спрямовує увагу на певні стимули або об'єкти [3].

Швейцарський психолог та філософ Ж. Піаже вивчав когнітивний розвиток дітей, досліджував етапи розвитку уваги та сприймання в дитячому віці. Ж. Піаже стверджував, що увага розвивається разом з іншими когнітивними навичками, такими як сприймання, мислення та мовлення.

Е. Еріксон (німецько-американськй психолог і психоаналітик) досліджував і розглядав увагу дитини як важливий аспект її психосоціального розвитку та відзначав важливість вирішення конкретних психосоціальних завдань на кожному етапі розвитку для формування позитивних структур уваги та психологічного здоров'я.

Італійська лікарка, педагог і психолог М. Монтессорі розробила підхід до навчання дітей, який надає великий акцент на розвиток уваги та саморегуляції та підкреслювала важливість створення сприятливого навчального середовища та надання дітям можливості активно розвивати свою увагу та інтереси шляхом самостійного вибору та діяльності.

Д. Гоулман (американський психолог та журналіст) розглядав увагу дитини в контексті її емоційного та соціального розвитку та підкреслював важливість розвитку емоційного інтелекту та соціальних навичок через розвиток уваги у дітей.

У вітчизняній психології також активно досліджували проблему уваги з позицій загальнотеоретичних підходів вчені, психологи-педагоги такі як Л.С. Виготський, П. Гальперін, О. Леонтьєв, С. Рубінштейн, О.Д. Краузе [8].

Л.С. Виготський підкреслював важливість соціального і культурного контексту в розвитку уваги дитини і наголошував на необхідності створення стимулюючого середовища для її розвитку.

П. Гальперін розглядав увагу як активний процес, що розвивається зі зростанням дитини, а також наголошував на тому, що дитина вчиться спрямовувати свою увагу на певні об'єкти або завдання в процесі взаємодії з навколишнім світом. П. Гальперін відзначав, що увага дитини може бути орієнтована як на зовнішні об'єкти, так і на внутрішні ментальні плани та образи і вважав, що розвиток цих різних видів уваги важливий для пізнавального розвитку дитини.

Основні погляди О. Леонтьєва на увагу дитини включають такі аспекти: увага як важлива складова діяльності людини; розвиток уваги дитини відбувається в контексті її діяльності і завдань, які вона виконує; увага розвивається відповідно до потреб та завдань, які ставляться перед дитиною; увага може бути піддана і зовнішньому контролю (наприклад, від педагога) і внутрішньому контролю (самоконтроль); увага має системний характер і пов'язана з іншими психічними процесами, такими як мислення і пам'ять [34].

С. Рубінштейн наголошував на тому, що увага дитини може бути нестійкою та розсіяною, і вона може пересуватися між різними аспектами об'єкта або ситуації. Він відзначав, що розвиток уваги дитини є поступовим і залежить від віку, індивідуальних особливостей та досвіду. Загалом, погляди С. Рубінштейна на увагу дитини базувалися на ідеях гештальт-психології та спрямовували на урахування важливості інтересу, сприймання та досвіду в процесі формування та розвитку уваги в дитинстві.

О.Д. Краузе підкреслювала важливість уваги в психології дитячого розвитку, вважала, що розвиток уваги має вирішальне значення для навчання та пізнання. О.Д. Краузе вивчала вплив інтересів та мотивації на увагу дитини. Вважала, що стимулююче навчання та педагогічні методи повинні враховувати

інтереси дітей, щоб залучити їхню увагу. О.Д. Краузе розглядала розвиток уваги в залежності від віку дитини та вказувала на те, що різні вікові групи мають відмінності в увазі та здатності до концентрації. Її праці та дослідження були і залишаються важливими для розуміння розвитку уваги дитини та розвитку педагогічних методів для покращення цього процесу.

Також внесли значний внесок в дослідження уваги та сприяли розумінню її ролі у психічному розвитку людини, включаючи дітей дошкільного віку такі вчені, як І.Л. Баскакова (досліджувала розвиток уваги в дітей та вивчала вплив різних чинників на цей процес), Ю.Б. Гіпенрейтер (досліджував питання розвитку уваги та її роль у психічному розвитку дітей), М.Ф. Добринін (спеціалізувався на психофізіології уваги та діях уваги в різних ситуаціях), Ю.Б. Дормашєв (досліджував розвиток уваги та сприяв розробці методів її покращення у дітей), В.І. Страхов (досліджував розвиток уваги та психофізіологічні аспекти цього процесу).

Пам’ять є основою психічної діяльності дитини і однією із цінних властивостей людського життя. У психологічній науці вона вважається одним з провідних пізнавальних психічних процесів, оскільки пам’ять є головною основою всякого пізнання. Пам’ять знаходиться в основі здібностей дитини, є умовою набуття знань, формування умінь і навиків (Р. Аткінсон, А. Бергсон, А. Біне, Л. Виготський, Г. Еббінгауз, Б. Зейгарник, Т. Зінченко, П. Ліндсей, Б. Ломов, О. Лурія, С. Рубінштейн, І. Сєченов, А. Смірнов та ін.) [11].

Проблема пам’яті привертала увагу людей давніх часів. У стародавніх греків була богиня пам’яті Мнемозіна (гр. «мнемо»- пам’ять) - мати 9 муз наук і мистецтв.

Арістотель написав першу книгу «Про пам’ять і пригадування», в якій вказував, що тваринам властиве впізнавання, а людям притаманна пам’ять - тимчасовий процес, спрямований на створення образів предметів.

Абсолютно все, що ми знаємо, вміємо, є наслідок здатності мозку запам’ятовувати й зберігати в пам’яті образи, думки, пережиті почуття, рухи та їх системи. «Без пам’яті, – писав С.Л. Рубінштейн, – ми були б істотами миті. Наше минуле було б мертвим для майбутнього. Сьогодення, по мірі його протікання, незворотньо зникало б у минулому».

Пам’ять лежить в основі здібностей людини, є умовою научіння, набуття знань, формування умінь та навичок. Без пам’яті неможливе нормальне функціонування ні особистості, ні суспільства. Завдяки своїй пам’яті, її удосконаленню людина виділилася з тваринного царства і досягла тих висот, на яких вона зараз знаходиться. Так і подальший прогрес людства без постійного покращення цієї функції є неможливим [13].

Жодна дія не можлива поза процесом пам’яті, без неї людина залишалася б, за словами Сєченова, «завжди у стані новонародженого». Єдність і цілісність особистості забезпечується пам’яттю. Людина усвідомлює наступність кожного моменту її життя, його зв’язок з попередніми і наступними.

Вітчизняними і зарубіжними ученими були описані різні характеристики пам'яті, її види, типи, особливості змінювання на різних стадіях онтогенетичного розвитку, а також засоби її формування.

Л.С. Виготський, видатний радянський психолог і педагог, досліджував проблему розвитку пам'яті в дошкільному віці. Його роботи засвідчують важливий внесок у розуміння когнітивного розвитку дітей і ролі пам'яті у цьому процесі. Виготський вважав, що розвиток пам'яті у дітей відбувається в контексті соціальних взаємодій та культурного середовища. Він обговорював поняття «пам'ять-інструмент», що вказує на використання засобів іншої пам'яті, такої як мовлення, для запам'ятовування і відтворення інформації. Виготський наголошував на важливості взаємодії з більш досвідченими партнерами, які надають дітям сприяння та інструкції, спрямовані на розвиток пам'яті.

Конкретизуючи ідею Л.С. Виготського, О.М. Леонтьєв досліджував процес розвитку пам'яті у дошкільників, вивчаючи залежність процесу запам'ятовування від характеру діяльності випробовуваного. Він відмітив, що в дошкільному дитинстві діти можуть використовувати засоби запам'ятовування і відтворення, завдяки яким пам'ять стає опосередкованою і розвивається на початковому етапі з використанням зовнішніх засобів запам'ятовування, в розгорнутому виді, а потім переходить у внутрішній план [41].

У ряді робіт піднімалося питання про види пам’яті та їх співвідношення, зокрема, образної і вербальної пам'яті. П.П. Блонський , український педагог, психолог та філософ, одним з перших позначив моторну, афективну, образну і вербальну пам'ять як стадії розвитку пам'яті.

У дослідженні Н.А. Корнієнко вивчалася образна і словесна пам'ять у дошкільників в порівнянні, у вигляді упізнавання і відтворення наочного і словесного матеріалу. Результати показали, що ефективність відтворення і упізнавання визначається характером матеріалу [41].

З віком зростає регулююча роль слова в процесах пам'яті дошкільника. Темп розвитку образної і словесної пам'яті не є однаковим на різних ступенях дошкільного віку

П.І. Зінченко було показано, що перевага словесної пам'яті над образною або образною над словесною залежить від етапів розвитку пам'яті, а також від змісту діяльності

Вченими були досліджені різні аспекти розвитку і функціонування пам'яті у дітей дошкільного віку: розвиток пам'яті відбувається у вигляді переходу від мимовільних форм до довільних; дія запам'ятовування відбувається спочатку в зовнішньому плані, з опорою на предмети, потім у внутрішньому плані, з опорою на внутрішні дії (О.М. Леонтьєв, П.І. Зінченко). В дошкільному віці дитина може засвоїти такі прийоми запам'ятовування: смислове співвіднесення, смислове групування (З.М. Істоміна, А.Н.Бєлоус, Н.В. Захарюта), схематизація

(С.А. Лебедєва), класифікація (Л.М. Житникова), елементи смислового перекодування, співвіднесення з раніше відомим (Т.М. Капунова) [35].

Системний підхід (П.К. Анохін, О.М. Бернштейн, С.П. Бочарова, Р.М. Грановська, В.П. Зінченко, В.Я. Ляудіс, Б.Ф. Ломов та ін.) намітив нові шляхи в дослідженні і розумінні пам'яті. Пам'ять стала усвідомлюватися не лише як продукт психічної діяльності, але і як найважливіший чинник організації і регуляції пізнавальних процесів і діяльності в цілому. У роботах вчених підкреслюється роль пам'яті в організації інших психічних процесів, вказується, що пам'ять є компонентом будь-якої дії і містить в собі коди, еталони, способи діяльності [41].

На сучасному етапі дослідження розвитку пам'яті та уваги в дошкільному віці продовжуються і зірубіжні, і вітчизняні вчені. Велика кількість досліджень проводиться в цій області, оскільки розуміння розвитку пам'яті та уваги у дітей має важливе значення для педагогіки, психології та розвитку дитячих програм.

За кордоном, сучасні зарубіжні дослідження розвитку пам'яті та уваги в дошкільному віці великим чином базуються на попередніх досягненнях і здобутках в цій галузі. Відомі вчені і психологи займаються дослідженнями в цій області, зокрема, розвивають теорії та методики для вивчення пам'яті та уваги в дошкільників.

Сучасні дослідження в цій області спрямовані на розуміння когнітивних процесів, які відбуваються в мозку дітей в ранньому віці, визначення нормального розвитку та виявлення можливих ризикових факторів, що можуть впливати на розвиток пам'яті та уваги. Такі дослідження важливі для розробки педагогічних методик та програм для покращення когнітивних навичок у дітей дошкільного віку.

1.1 Увага та пам'ять як прояви вищої нервової діяльності людини

Увага та пам'ять є ключовими аспектами вищої нервової діяльності людини. Вони відіграють важливу роль у функціонуванні нашого мозку і впливають на різні аспекти нашого життя, включаючи навчання, вирішення завдань, сприйняття інформації та багато інших аспектів.

Увага — психічна функція, яка відповідає за редукування надлишку інформації і дає можливість спрямувати психічну діяльність людини на певний подразник (предмет) або на кілька таких подразників. Завдяки цьому дитина продуктивніше сприймає та пізнає навколишню дійсність.

Увага – це спрямованість і зосередженість свідомості, які передбачають підвищення рівня сенсорної, інтелектуальної та рухової активності індивіда.

Іноді вчені зауважують, що увага не є самостійним психічним процесом, оскільки вона не відображає ні властивостей предмета, ні зв’язків, ні відношень між ними. Її змістом є зміст тієї психічної діяльності, в яку вона включена. Тому її ще позначають як форму психічної діяльності [8].

Дитина з’являється на світ із вродженими передумовами уваги, а протягом дошкільного дитинства вони зумовлюють послідовний розвиток основних її видів, що потім становлять основу уваги дорослого.

Розвиток видів уваги в дошкільному дитинстві відбувається у таких напрямах: від природної до соціально зумовленої; від безпосередньої до опосередкованої; від мимовільної до довільної; від чуттєвої до інтелектуальної [15].

Основними функціями уваги є:

- активізація необхідних і гальмування непотрібних у даний момент психічних і фізіологічних процесів;

- цілеспрямований організований відбір інформації, що надходить (основна селективна функція уваги);
- утримання, збереження образів певного предметного змісту доти, докине буде досягнуто цілі;
- забезпечення тривалої зосередженості, активності на одному й тому самому об'єкті;
- регуляція і контроль протікання діяльності.

За походженням вирізняється природна й соціальна увага.

Природна увага – це вроджена здатність реагувати на подразники з певними властивостями. Зокрема, на ті, що відзначаються новизною, досить великою силою, раптовістю появи тощо. Соціальна увага зумовлюється впливами соціального середовища (насамперед, виховання і навчання), тому виробляється за життя дитини.

За характером стимулів, що викликають увагу, її поділяють на безпосередню та опосередковану.

Безпосередня увага - це вид уваги, який спрямований на об'єкт, подію чи інформацію, що стоїть перед вами або відбувається в поточний момент. Безпосередня увага виникає, коли подразником виступає певний об’єкт, на який вона спрямована і який відповідає актуальним інтересам і потребам людини.

Опосередкована увага - це спрямування уваги не безпосередньо на об'єкт чи подію, а на інший об'єкт, який пов'язаний з першим за допомогою асоціацій, аналогій або інших взаємозв'язків.

За участю волі увага буває мимовільна і довільна [15].

Мимовільна увага - це вид уваги, який виникає без свідомого намагання чи контролю особи. Вона спостерігається, коли увага автоматично спрямовується на певний об'єкт, подію чи стимул через його несподіваність, силу привабливості, загрозу або інші фактори. Це може бути відволіканням, спричиненим звуками, рухом, світлом чи іншими подразниками, які

привертають увагу автоматично. Мимовільна увага не потребує активного контролю і може бути корисною, адже допомагає відповідати на небезпечні ситуації чи наголошує на важливих подіях, навіть коли ви не маєте наміру звертати на них увагу.

Довільна увага - це увага, яку особа може свідомо керувати та спрямовувати на певні об'єкти, події чи завдання відповідно до своїх власних цілей та намірів. Ця форма уваги вимагає свідомої активності та контролю. Довільна увага дозволяє людині виконувати завдання, спрямовані на досягнення певних цілей, таких як читання, розв'язання завдань, вирішення проблем або інші дії, які потребують концентрації та свідомого контролю.

Хоча мимовільна та довільна увага є різними, вони взаємодіють у повсякденному житті [45].

За зв’язком з психічними процесами вирізняють чуттєву й інтелектуальну увагу.

Чуттєва увага - це вид уваги, який спрямований на сприйняття і обробку інформації, отриманої через органи чуття, такі як зір, слух, дотик, смак та запах. Ця форма уваги дозволяє людині сприймати оточуючий світ та взаємодіяти з ним через різні сенсорні відчуття.

Інтелектуальна увага вимагає високого рівня когнітивних процесів та ментальної концентрації на завданнях, що вимагають розумового аналізу, обробки інформації та прийняття рішень. Ця форма уваги активно використовується під час вирішення складних проблем, навчання, виконання когнітивних завдань та розв'язання інтелектуальних задач.

Отже, увага - це одна з ключових функцій вищої нервової діяльності людини, яка відіграє важливу роль у взаємодії з навколишнім світом та сприяє оптимальному функціонуванню розумових процесів. Увага - це здатність концентрувати свідомість на певному об'єкті, події або завданні, приділяючи їй обрану кількість уваги і ігноруючи інші подразники. Цей процес дозволяє нам

визначати пріоритети, вирішувати завдання та ефективно взаємодіяти з навколишнім світом. Увага грає важливу роль у навчанні, розв'язанні проблем, вирішенні завдань та управлінні різними аспектами життя. Вона допомагає визначити, що є важливим, і відфільтрувати зайві подразники.

Пам'ять є однією з ключових складових вищої нервової діяльності людини. Вона грає важливу роль у збереженні та використанні інформації, навчанні, прийнятті рішень і сприяє розвитку розумових здібностей.

Пам'ять - це процес зберігання, закріплення та відтворення інформації [41].

Пам'ять лежить в основі: свідомої діяльності людини, фіксації умовно-рефлекторних зв'язків у мозку, є необхідним елементом процесів мислення.

Пам'ять складається із трьох основних процесів: запам’ятовування (фіксація) інформації, зберігання інформації; відтворення інформації.

Індивідуальні особливості пам'яті пов'язані переважно з фіксацією інформації та її відтворенням, у той час як процеси зберігання інформації майже в кожної людини протікають довгостроково і надійно.

Зазвичай найбільш чутливою ланкою є відтворення інформації, саме цей процес значно змінюється з віком і порушується при ушкодженнях мозку.

Найменш вразливим є процес зберігання інформації.

Більшість людей має величезний обсяг пам'яті. У пам'яті людини зберігається інформація, отримана за допомогою органів чуття, а також величезна безліч програм поведінки, керування органами та фізіологічними системами, і тому межі пам'яті важко визначити [7].

Пам'ять постійно виступає у ролі своєрідного фільтра поточної інформації, оскільки без відбору і витиснення інформації з пам'яті жива істота була б «затоплена» імпульсами збуджень, що надходять до нервової системи.

Виділяють вроджену пам'ять та пам'ять як результат навчання, що забезпечує надбання та використання людиною індивідуального досвіду.

За змістом пам'ять може бути руховою, емоційною, образною і словесно-логічною. Є відомості, що саме в такому порядку складається онтогенез пам'яті.

Рухова пам'ять (також відома як м'язова пам'ять або кінестетична пам'ять) - це здатність людини запам'ятовувати та відтворювати рухові рухи та навички, набуті під час фізичної активності чи тренувань. Ця форма пам'яті дозволяє зберігати і відтворювати рухи без необхідності постійної свідомої уваги до деталей. Рухова пам'ять може бути особливо важливою в спорті, музиці, танцях та інших діяльностях, де рухові навички відіграють ключову роль. Рухова пам'ять формується через повторення рухів і навичок, а також через тренування та практику. Чим більше разів людина виконує певний рух або дію, тим краще розвивається рухова пам'ять. Вона дозволяє виконувати рухи автоматично та без значної свідомої уваги до деталей, що допомагає підвищити продуктивність та точність в різних сферах життя.

Емоційна пам'ять включає в себе запам'ятовування та відтворення інформації, пов'язаної з емоціями та почуттями. Вона виникає під впливом сильних емоційних вражень та подій, і може включати в себе як позитивні, так і негативні емоції. Емоційна пам'ять може бути надзвичайно потужною і впливати на наше сприйняття та реакцію на події. Емоційна пам'ять грає важливу роль у формуванні внутрішнього світу і взаємодії з оточуючим світом. Вона допомагає реагувати на події, надає інформацію про цінності і переконання, і може впливати на психологічне та фізичне благополуччя.

Образна пам'ять - це форма пам'яті, яка базується на здатності людини запам'ятовувати інформацію у вигляді ментальних образів чи візуальних представлень. Ця форма пам'яті включає в себе збереження інформації у вигляді відомостей, які можна уявити чи «переглянути» у своєму розумі. Образна пам'ять важлива в навчанні та розв'язанні проблем, оскільки вона дозволяє створювати внутрішні ментальні моделі, які можуть бути використані для згадування інформації та вирішення завдань.

Словесно-логічна пам'ять базується на здатності людини запам'ятовувати та відтворювати інформацію у вигляді слів та логічних концепцій. Ця форма пам'яті включає в себе здатність запам'ятовувати текстову інформацію, концепти, факти, інструкції та іншу словесну інформацію. Словесно-логічна пам'ять є важливою складовою вищої нервової діяльності людини, і вона може бути розвинена і покращена через навчання, читання, виконання логічних завдань та розв'язання проблем.

Залежно від часу зберігання матеріалу пам'ять поділяється на сенсорну, короткочасну і тривалу [5].

Сенсорна пам'ять відображає здатність людини тимчасово зберігати враження та інформацію, одержану через органи чуття (сенсори). Ця пам'ять дозволяє тимчасово зберігати інформацію про зовнішні подразники, такі як звуки, видимі образи, дотики, смаки та запахи, протягом короткого періоду часу. Сенсорна пам'ять функціонує як передбачальний буфер, який дозволяє людині сприймати оточуючий світ та обробляти вхідну інформацію, перш ніж вона потрапить до короткострокової чи довгострокової пам'яті. Сенсорна пам'ять є важливою для сприйняття навколишнього світу та допомагає реагувати на зміни в навколишньому середовищі та виконувати завдання, які вимагають чуттєвого сприйняття та взаємодії з навколишніми подразниками.

Короткочасна пам'ять - форма пам'яті, яка дозволяє людині тимчасово зберігати та обробляти обмежену кількість інформації протягом короткого періоду часу. Вона грає важливу роль в щоденному житті і є проміжним кроком між сенсорною пам'яттю (яка сприймає вхідну інформацію) та довгостроковою пам'яттю (яка зберігає інформацію на тривалий термін).

Тривала пам'ять дозволяє людині зберігати інформацію на тривалий термін, від декількох годин до кількох десятиліть чи навіть на протязі всього життя. Ця форма пам'яті дозволяє зберігати знання, досвід, події та іншу інформацію, яка може бути доступною для відтворення в майбутньому.

Тривала пам'ять включає два підтипи: епізодична та семантична пам'ять. Епізодична пам'ять включає в себе запам'ятовування конкретних подій та досвіду, тоді як семантична пам'ять включає в себе зберігання загальних знань та концепцій. Обидва ці аспекти тривалої пам'яті грають важливу роль у формуванні нашого інтелекту та особистості.

Залежно від ступеня опосередкованості, пам'ять поділяється на мимовільну, перехідну (зовнішньо опосередковану), довільну і метапам'ять [11].

Мимовільна пам'ять - це вид пам'яті, який включає в себе запам'ятовування інформації, подій чи навичок без свідомого намагання або усвідомлення. Ця форма пам'яті може стати доступною в результаті ненавмисного сприйняття або впливу подразників з оточуючого середовища. Мимовільна пам'ять є важливим аспектом повсякденної життєдіяльності, і вона може включати в себе різні види навичок і інформацію, які були вивчені та засвоєні внаслідок досвіду та практики.

Перехідна (зовнішньо опосередкована) пам'ять передбачає зберігання інформації в зовнішніх джерелах, таких як записи, нотатки, комп'ютери або інші засоби зберігання даних. Ця форма пам'яті дозволяє людині зберігати інформацію і матеріали, які вона може використовувати для подальших досліджень, роботи, навчання та інших цілей. Перехідна пам'ять є важливою, оскільки вона допомагає зберігати великий обсяг інформації, який може бути недоступний для тривалого та легкого зберігання у внутрішній пам'яті людини.

Довільна пам'ять (іноді також називається «робочою пам'яттю» або «короткостроковою пам'яттю») - це вид пам'яті, який дозволяє людині тимчасово зберігати та обробляти обмежену кількість інформації для виконання завдань у реальному часі. Ця форма пам'яті грає важливу роль у вирішенні завдань, плануванні та виконанні різних завдань. Довільна пам'ять допомагає працювати з інформацією у реальному часі та вирішувати завдання, які

вимагають активного мислення та короткочасного зберігання інформації до завершення виконання завдання.

Метапам'ять - це здатність людини усвідомлювати та моніторити свою власну пам'ять та процеси запам'ятовування. Вона включає в себе здатність розуміти, як працює пам'ять, як контролювати та вдосконалювати свої запам'ятовувальні навички, а також як оцінювати інформацію, яку ви вже зберегли в пам'яті. Метапам'ять є важливою для ефективного навчання, розв'язання завдань та підвищення продуктивності, оскільки вона дозволяє краще розуміти та керувати власною пам'яттю. Шляхом усвідомлення процесів запам'ятовування та використання різних стратегій покращуються навчальні результати та пам'ять в цілому.

Пам'ять розвивається протягом життя людини, і її розвиток може бути підвищений через тренування, навчання та вправи. Важливо також зазначити, що пам'ять є ключовим елементом розв'язання проблем, вирішення завдань та прийняття рішень у вищій нервовій діяльності. Пам'ять, як прояв вищої нервової діяльності людини, грає важливу роль в формуванні індивідуального досвіду, розвитку розумових здібностей і можливості адаптуватися до змін в навколишньому світі. Вона є фундаментальним аспектом нашого існування і надає нам можливість вчитися, зростати та пристосовуватися до різних ситуацій [41].

Отже, пам'ять є невід'ємною частиною вищої нервової діяльності людини, і її розуміння та покращення має важливе значення для досягнення успіху в навчанні, роботі та житті загалом.

1.2 Сучасні погляди на механізми формування пам'яті

Розвиток пам'яті в дитинстві визначає не лише академічний успіх, але й загальний когнітивний розвиток. Сучасні дослідження пам'яті дозволяють краще розуміти механізми цього процесу та визначати стратегії для ефективного розвитку пам'яті у дітей.

Механізми розвитку пам'яті - це різноманітні процеси та стратегії, які впливають на здатність особи запам'ятовувати, утримувати та відтворювати інформацію. Вони включають в себе фізіологічні, когнітивні та соціокультурні аспекти. Ці механізми взаємодіють між собою, створюючи складну систему, яка визначає індивідуальні рівні пам'яті та її розвиток у різні періоди життя [23].

Сучасні нейробіологічні дослідження вказують на важливість розвитку нейромеханізмів для формування пам'яті. Росте мозкова маса та стабілізуються нейронні зв'язки, що дозволяє дитині краще утримувати та відтворювати інформацію.

Сімейне середовище, освітній контекст та емоційна підтримка грають ключову роль у формуванні ефективних механізмів пам'яті.

Ігрові методики, які використовують елементи змагань та підвищують інтерактивність, дозволяють дітям не лише отримувати задоволення, але й розвивати пам'ять.

Сучасні когнітивні дослідження розглядають пам'ять як комплексний процес, що включає обробку, зберігання та відтворення інформації. Розвиток стратегій утримання та відтворення грає важливу роль у формуванні когнітивних навичок дитини [27].

У сучасному науковому середовищі розуміння механізмів розвитку пам'яті у дітей дошкільного віку є ключовим елементом для ефективного навчання та загального когнітивного розвитку. Інтеграція нейробіологічних,

когнітивних та соціальних аспектів дозволяє сформувати комплексний підхід до підтримки розвитку пам'яті у дітей.

Для тренування та розвитку пам'яті дітей дошкільного віку можна використовувати різноманітні ігри та активності, спрямовані на стимулювання цього когнітивного процесу:

- розповідайте короткі історії чи створюйте сюжетні сценарії, потім запитайте дитину про конкретні деталі чи події з історії;
- створіть набір карток з малюнками або цифрами, покажіть дитині картку на короткий час, а потім приховайте її і попросіть назвати чи показати те, що вона пам'ятає;
- регулярний розклад і порядок допомагають в розвитку пам'яті;
- гра «Меморі» з картками, де дитина повинна знайти пари однакових карток, розвиває візуальну пам'ять;
- прослуховування та повторення коротких рядів слів чи цифр;
- ігри з пазлами, які розвивають вміння запам'ятовувати та розпізнавати образи;
- гра «Скажи іншими словами»: дитина повторює вам слова чи фрази, а дорослий пропонує синоніми;
- гра «Знайди дорогу»: розмістіть кілька предметів у просторі та попросіть дитину подивитися на них, а потім знайти шлях до кожного;
- ігри, де дитина взаємодіє з іншими дітьми та пам'ятає їхні імена та інформацію про них;
- розповіді про різні персонажі та події, під час яких дитина повинна відзначити особливості персонажів;
- гра на дитячих музичних інструментах може підтримати розвиток сенсорної пам'яті;
- створення власних творінь сприяє розвитку творчої пам'яті дітей;

- розвивати пам'ять можна і через повсякденні ситуації та гри, які призначені для веселощів та взаємодії.

Розвиток пам'яті у дошкільників є важливим етапом у їхньому загальному розвитку, а також має велике практичне значення для їхнього успішного навчання та соціальної адаптації [33].

Таким чином, формування комплексного підходу до підтримки розвитку пам'яті у дітей є ключовим для створення оптимальних умов для їхнього розвитку та навчання. Комплексний підхід дозволяє більш ефективно враховувати індивідуальні особливості дитини та створювати персоналізовані підходи до розвитку пам'яті. Комплексний підхід сприяє не лише розвитку пам'яті, а й загальному когнітивному розвитку дитини. Він охоплює інші аспекти, такі як увага, концентрація, сприйняття та мовлення.

1.3 Сучасні погляди на механізми формування уваги

Формування уваги у дітей дошкільного віку є складним і поетапним процесом. Сенсорна розвиненість, ігрова діяльність, розвиток рухових навичок, структурована рутина, стимуляція когнітивних навичок, позитивна взаємодія та комунікація, моделювання з боку дорослих, спеціальні програми та ігри – це саме ті механізми та чинники, які впливають на розвиток уваги у маленьких дітей [39].

У формуванні уваги важливо надавати дітям можливість досліджувати світ навколо себе, розвивати рухові навички та сприяти ігровій діяльності. Важливо також розуміти, що розвиток уваги в дітей - це індивідуальний процес, і кожна дитина розвивається у своєму власному темпі.

Для тренування концентрації уваги в дітей молодшого дошкільного віку доцільно використовувати такі:

- побудова вежі з дерев'яних кубиків, книжок, різних підручних предметів тощо із вийманням деяких елементів із нижніх шарів. Відтак ці деталі слід використати, будуючи верхівку;
- викладання макаронин, порізаних шматочків пряжі або інших подібних, бажано продовгуватих, предметів на однаковій відстані;
- малювання в повітрі вісімки, хмаринки, інших фігур, що складаються з неперервних ліній. Під час цієї вправи дитина лежить на килимі та повільно водить вказівним пальцем у повітрі, уважно стежачи за своїми рухами.

Відпочиваючи на пляжі, можна запропонувати дитині помалювати на піску рукою чи пальцем, не відриваючи їх. Корисним є також малювання на дошці крейдою. Ці вправи не лише розвивають концентрацію уваги, а й зміцнюють м'язи ока, координують роботу лівого та правого ока, а також обох очей та руки — дають змогу вчитися письма [17].

- складання пазлів за картинкою;
- знаходження п'яти і більше розбіжностей на картинках. Складність завдання має відповідати віку дитини;
- сортування різних предметів: овочів і фруктів — після відвідування магазину, посуду — під час прибирання, речей — після сушіння, або ж перемішаних природних матеріалів — квасолин, макаронин, каштанів, горошин тощо);
- завдання на кшталт «Чого бракує?», у яких на зображеннях тварин чи людей бракує певної важливої деталі, або «Знайди невідповідність», у яких необхідно знайти зайву деталь (наприклад, плавник на зображенні собаки тощо).

Під час роботи з дітьми старшого дошкільного віку, а також із молодшими школярами можна використовувати зазначені методики,

ускладнивши їх — запропонувати дитині скласти пазл із більшою кількістю деталей, попрацювати з малюнком, на якому багато подібних елементів або ж знайти 15-20 розбіжностей між двома зображеннями [9].

Ефективними для тренування концентрації і вибірковості уваги є завдання з текстами. Дитина має підкреслити слова, в яких є певна літера, або ті, що починаються чи закінчуються на певну літеру.

Завдання із зображеннями різних предметів передбачають їх сортування за істотною ознакою. При цьому важливо не лише реєструвати вибір дитини, а й слухати її коментарі. Якщо вона помиляється, слід пояснити їй, в чому помилка [32].

Найважливіше - це робити тренування уваги веселою та цікавою діяльністю для дитини, щоб вона бажала брати в ній участь. Також важливо враховувати індивідуальні можливості та інтереси кожної дитини, оскільки підхід до тренування уваги може різнитися в залежності від її потреб і характеру.

Отже, увага є важливою психічною функцією, без якої неможливий пізнавальний розвиток дитини, зокрема нормальний перебіг процесів запам’ятовування та продуктивного засвоєння матеріалу. Навіть якщо в дитини немає порушень уваги, варто забезпечити сприятливі для її розвитку умови. Внесення до розпорядку дня дитини вправ і завдань, розв’язання яких потребує концентрації уваги, неодмінно принесе користь.

1.4 Розвиток уваги та пам'яті у дитячому та підлітковому віці

У перші місяці життя у дитини наявна лише мимовільна увага. Дитина спочатку реагує лише на зовнішні подразники, при чому лише у випадку їх

різкої зміни, наприклад, за переходу з темряви до яскравого світла, за раптових гучних звуків, за зміни температури тощо.

З третього місяця дитина усе більше цікавиться об'єктами, тісно пов'язаними з її життям.

У п'ять-сім місяців дитина уже в змозі достатньо довго розглядати якийсь предмет, обмацувати його, брати в рот. Особливо помітний прояв її інтересу до яскравих і блискучих предметів. Це дозволяє робити висновок про досить добре розвинену мимовільну увагу дитини [22].

До кінця першого – початку другого року життя починають з'являтись зародки довільної уваги. Це пов'язано з процесом виховання дитини. Оточуючі дитину люди поступово привчають її виконувати не те, що їй хочеться, а те, що їй потрібно робити.

За словами відомого вітчизняного психолога Л.С. Виготського, з перших днів життя дитини розвиток її уваги відбувається завдяки подвійному ряду стимулів, які викликають увагу:

1) предметам, що оточують дитину, які своїми яскравими, незвичайними властивостями приковують її увагу;

2) мовленню дорослого – слова, що вимовляються ним, спочатку виступають як стимули-вказівки, які спрямовують мимовільну увагу дитини.

Довільна увага виникає з того, що оточуючі люди починають з допомогою низки стимулів і засобів спрямовувати увагу дитини, керувати нею, підкоряти її своїй волі і тим самим дають у руки дитини ті засоби, з допомогою яких вона надалі і сама оволодіває своєю увагою. А це починає відбуватись у процесі оволодіння дитиною мовленням [28].

Велике значення для розвитку довільної уваги має гра, у процесі якої дитина вчиться координувати свої рухи відповідно до задач гри та спрямовувати свої дії у відповідності з її правилами. Паралельно з довільною увагою на основі чуттєвого досвіду розвивається і мимовільна увага.

Розвитку уваги дитини сприяють також знайомство з усе більшою кількістю предметів і явищ, поступове формування вміння розбиратись у найпростіших стосунках, постійні бесіди з батьками, прогулянки з ними, ігри, у яких діти наслідують дорослих, маніпулювання іграшками та іншими предметами.

Особливістю уваги дошкільника є те, що її довільність нестійка. Дитина легко відволікається на сторонні подразники. Її увага надмірно емоційна, – вона ще погано володіє своїми почуттями. При цьому мимовільна увага досить стійка, тривала і зосереджена. Поступово шляхом вправлянь і вольових зусиль у дитини формується здатність керувати своєю увагою [33].

Особливого розвитку довільна увага набуває у шкільні роки. У ході уроків дитина привчається до дисципліни, у неї формується посидючість, здатність контролювати свою поведінку. У початкових класах школяр не може ще повністю контролювати свою поведінку на уроках. У нього і надалі переважає мимовільна увага. Тому досвідчені вчителі намагаються зробити свої уроки яскравими, захоплюючими, що досягається частою зміною форми подачі навчального матеріалу.

У старших класах школяр уже може тривалий час займатись певним видом діяльності, контролювати свою поведінку. На якість уваги виявляють вплив не лише умови виховання, але й особливості віку.

Так, фізіологічні зміни, що спостерігаються у віці 13-15 років, супроводжуються підвищеною втомлюваністю і дратівливістю, у деяких випадках приводять до зниження характеристик уваги [19].

Якщо постійно тренувати увагу, можна виробити звичку бути уважним навіть за найнесприятливіших умов. А зі звички уважність та спостережливість переростають у стійкі властивості особистості. Уважність допоможе розвинутись й іншим властивостям та якостям особистості, і насамперед, почне розвиватись пам’ять.

З віком у дітей механізми пам'яті значно змінюються - у дитинстві переважають слідові (синтетичні) механізми пам'яті і лише з віком значно ускладнюються системи накопичення (запам'ятовування) інформації. Короткочасна пам'ять виявляється у дітей з 4-х місяців. Дитина протягом короткого проміжку часу розпізнає після сприйняття невелику кількість нових предметів і облич.

З віком вона збільшує кількість предметів, що запам'ятовуються, і людей, що приводить до розвитку тривалої пам'яті. До 10-ти років пам'ять краще розвивається у хлопчиків, з 14-ти років у дівчаток, а після 14-ти років вона практично однакова і не залежить від статі.

У молодших школярів пам'ять наочно-образна, в наслідок недостатнього розвитку абстрактного мислення, запам'ятовування дослівне. У дітей цього віку (7-9 років) об'ємні показники пам'яті зростають інтенсивніше, ніж показники швидкості запам'ятовування [31].

У підлітковому віці об'ємні показники пам'яті знову зростають більш інтенсивно, набуває розвитку також мовно-логічна (абстрактна) пам'ять. У підлітків значно зростає запам'ятовування понять, що переважає в старших школярів. Пам'ять розвивається до 20-25 років. Істотна роль належить тренуванню пам'яті. Забування засноване на гальмуванні, або відсутності підкріплення.

Отже, розвиток уваги та пам'яті важливий для успішного навчання, розв'язання завдань та загального когнітивного розвитку. Батьки і вчителі можуть допомагати дітям та підліткам у цьому процесі, створюючи сприятливі умови для навчання, надаючи можливості для розвитку уваги та пам'яті та використовуючи відповідні стратегії.

1.4.1 Важливість формування пам'яті та уваги дітей дошкільного віку та їх значення для подальшого навчання у закладах середньої шкільної освіти

Формування пам'яті та уваги у дітей дошкільного віку має величезне значення для їхнього подальшого навчання у закладах середньої шкільної освіти.

Пам'ять та увага є основою навчання. Дитина повинна мати здатність концентрувати увагу на уроці та зберігати інформацію, щоб ефективно вивчати новий матеріал.

Формування пам'яті та уваги сприяє розвитку когнітивних навичок, таких як логічне мислення, спостереження, аналіз та розв'язання проблем. Ці навички є необхідними для розуміння та застосування навчального матеріалу.

Увага та пам'ять допомагають дитині ефективно взаємодіяти з однолітками та вчителями. Здатність уважно слухати і сприймати інформацію важлива для розвитку соціальних навичок та взаємодії.

Розвиток пам'яті та уваги впливає на успішну підготовку до навчання читанню та письму. Діти повинні мати здатність фокусувати увагу на буквах та словах, а також зберігати інформацію для подальшого використання. Діти з розвиненою пам'яттю та увагою зазвичай досягають кращих результатів в навчанні. Вони здатні краще зосереджуватися на уроці, запам'ятовувати інформацію і ефективно використовувати її під час виконання завдань.

Діти, які розвивають пам'ять та увагу, зазвичай відчувають більше задоволення від навчання, оскільки вони здатні краще розуміти та впоратися з навчальним матеріалом.

Таким чином, важливо надавати дітям можливість розвивати ці навички в ранньому віці через гру, інтерактивні вправи та підтримку від батьків і

вихователів. Розуміння важливості розвитку пам'яті та уваги у дошкільному віці допомагає підготувати дітей до подальшого успішного навчання.

1.5 Функіональні розлади пам'яті та уваги у дітей дошкільного та молодшого шкільного віку та умови їх формування та корекції

Функціональні розлади пам'яті та уваги у дітей дошкільного віку можуть виникати з різних причин і виявлятися на різних рівнях.

В сучасному світі є багато чинників, які заважають формуванню уваги у дітей. З появленням гаджетів все більше дітей отримують діагноз – СДУ (синдром дефіциту уваги). Сучасні батьки не замислюються, що телефон з його кількістю інформації - це дуже складна іграшка для дитини. Ще не сформована увага дитини просто не може сортирувати ту кількість інформації, яку пропонує телефон. Дитину цікавить кожна картинка, по суті дитина просто не встигає навчитися концентрувати увагу.

Один із підтипів СДУ - це Дефіцит Уваги з Гіперактивністю (ДУГ), а інший - це Дефіцит Уваги без Гіперактивності (ДУБГ). Також існує багато інших причин формування порушень уваги у дітей. Є генетичні передумови, які заважають розвитку уваги. На кінець, дитину просто могли не навчати та не виховувати. Для психологів нового покоління є дуже актуальним вивчати увагу та формувати навички по роботі з порушеннями та розладами уваги.

Важливим для розвитку пізнавальних процесів на належному рівні, а також здатності дитини концентрувати увагу, є дотримання режиму дня. Воно передбачає відведення достатнього часу для сну, прогулянок на свіжому повітрі, прийом їжі щодня приблизно в той самий час, обмеження часу, проведеного перед телевізором чи за комп’ютером [11].

У другій половині дня для дошкільника небажаними є надто емоційні події. Відвідувати кінотеатр, театр, ярмарок тощо ліпше зранку. Також за дві-три години до сну дитина не має користуватися жодними девайсами. Особливо це стосується комп'ютерних ігор, оскільки подібні заняття у вечірній час перезбуджують її психіку і мозок не може повноцінно відпочивати під час сну. Також можуть виникати проблеми із засинанням, що вплине на увагу та пізнавальну активність дошкільника наступного дня [22].

Якщо дитина тимчасово або впродовж певного часу стає неуважною, необхідно обмежити кількість подразників у місцях, де вона відпочиває і навчається. Зокрема на стінах не має бути картин і плакатів, що відволікають, кольори в кімнаті мають бути спокійними, предмети — однотонними. Варто подбати, аби кількість дрібних предметів у кімнаті була мінімальною, а шумова ізоляція — максимальною.

Стіл, за яким дитина малює, виготовляє поробки з пластиліну або ж виконує інші завдання, має стояти недалеко від вікна, але так, аби події за вікном не відволікали її від роботи. Корисними є домашні заняття з вправами на увагу, які можна проводити вдома, під час прогулянки, модифікуючи відповідно до особливостей дитини. Якщо наведені заходи не допомагають поліпшити увагу дитини, необхідно проконсультуватися з практичним психологом і лікарем [21].

Функціональні розлади пам'яті у дітей дошкільного віку можуть виникати з різних причин, і вони можуть виявлятися на різних рівнях пам'яті, таких як сенсорна пам'ять, короткочасна пам'ять та тривала пам'ять.

Загальні функціональні розлади пам'яті у дітей дошкільного віку включають:

- Дефіцит короткочасної пам'яті**:** Деякі діти можуть мати проблеми з тимчасовим зберіганням інформації в короткочасній пам'яті. Це може виявитися в труднощах у запам'ятовуванні інструкцій, чисел або слів на короткий час.

- Проблеми з відтворенням інформації**:** Деякі діти можуть мати труднощі з відтворенням інформації, яку вони знають або навчилися раніше.
- Дефіцит тривалої пам'яті**:** Деякі діти можуть виявляти проблеми з тривалою пам'яттю, тобто здатністю зберігати інформацію на довший термін.

Для корекції функціональних розладів пам'яті у дітей дошкільного віку перше, що важливо зробити, - це звернутися до психолога або спеціаліста з розвитку дитини для отримання оцінки та підтримки. Фахівці допоможуть визначити конкретні проблеми з пам'яттю та розробити індивідуальний план корекції.

Корекція розладів пам'яті повинна бути індивідуалізованою, з урахуванням конкретних потреб та особливостей кожної дитини. Фахівці включають в програму вправи та тренування, спрямовані на розвиток різних аспектів пам'яті: вправи на запам'ятовування, асоціації, розвиток мовлення та інші техніки.

Важливо створити для дитини структурований режим дня, який включає час для навчання, гри, відпочинку та інших видів діяльності. Це допоможе дитині розвивати увагу та пам'ять. Забезпечення здорового способу життя, включаючи правильне харчування, фізичну активність та регулярний сон, також позитивно впливає на функцію пам'яті [18].

Таким чином, функціональні розлади пам'яті та уваги у дітей дошкільного віку є серйозною проблемою, яка може впливати на їхній розвиток та навчання. Однак важливо розуміти, що ці розлади можуть бути коригованими та піддаватися успішній корекції за допомогою відповідних підходів і підтримки. Зрозуміння функціональних розладів пам'яті та уваги вимагає індивідуального підходу та психологічної оцінки для визначення конкретних проблем та потреб кожної дитини. Важливо надавати підтримку, сприяти розвитку когнітивних навичок та створювати структурований режим дня для дітей.

Психологічна підтримка та співпраця зі спеціалістами у галузі розвитку дитини грають важливу роль у корекції функціональних розладів пам'яті та уваги. Індивідуалізований підхід і терпіння є ключовими факторами у процесі корекції.

Усі заходи мають бути зорієнтовані на створення сприятливих умов для розвитку та враховувати особливості кожної дитини.

1.6 Типи темпераменту людини

Усі люди відрізняються особливостями своєї поведінки: одні рухливі, енергійні, емоційні, інші повільні, спокійні, незворушні, хтось замкнутий, скритний, сумний.

Темперамент - це індивідуальні особливості психологічного організму, які визначають стійкі риси поведінки, реакції на подразники та загальний стиль життя. Вивчення темпераменту допомагає краще розуміти, чому люди ведуть себе так, як вони ведуть, та як вони реагують на різні життєві ситуації.

Історично темперамент був вивчений та класифікований відомими філософами та психологами. Наприклад, Гіппократ і Гален вивчали різні типи темпераменту на основі фізіологічних особливостей тіла. Сучасні дослідники також розробили різні моделі і теорії темпераменту, які допомагають краще розуміти цей аспект людської психології [25].

Кожен тип темпераменту характеризується різним рівнем вираження окремих властивостей і їх своєрідним поєднанням.

Сангвініки відзначаються активним прагненням до спілкування та взаємодії з іншими людьми, вони легко заводять нові знайомства та стають

дружніми з багатьма людьми. Спілкування для них - це важливий компонент їхнього життя.

Сангвініки зазвичай є оптимістами, які швидко відновлюють свій емоційний баланс після стресових ситуацій, можуть підтримувати позитивний настрій навіть у важких обставинах.

Люди з темпераментом сангвініка завжди в пошуку нових вражень і активностей. Вони володіють великою фізичною та психічною енергією і готові до прийняття нових викликів.

Сангвініки часто проявляють спонтанність у своїх діях та пригодницький підхід до життя, легко приймають рішення на ходу і беруть участь у різних заходах. Але можуть мати тенденцію до несталості та відволікаються від завдань, можуть швидко переходити від одного проєкту до іншого без завершення попереднього [25].

Сангвініки зазвичай дивляться на життя з позитивного боку і відзначаються життєрадісністю. Вони можуть бути джерелом веселощів і гумору для інших. Також можуть швидко втрачати інтерес до рутиної діяльності та задач, які вимагають довгострокової концентрації.

Сангвініки, як і люди з будь-яким типом темпераменту, можуть бути схильні до різних психологічних розладів. Психологічні розлади можуть виникати у зв'язку з генетичними чинниками, досвідом життя та навколишнім середовищем. Сангвініки можуть мати тенденцію до гіперактивності та несталості, що може сприяти розвитку розладу уваги з гіперактивністю. Цей розлад характеризується труднощами зі збереженням уваги та контролем над власною активністю. Хоча сангвініки зазвичай є оптимістичними, вони також можуть долати періоди депресії, особливо якщо стикаються зі стресовими ситуаціями чи особистими труднощами.

Спілкування між сангвініками та холериками може бути емоційно зарядженим та динамічним. Сангвініки можуть допомогти заспокоїти і

розважити холерика під час конфліктних ситуацій, а холерики можуть надихнути сангвініків на досягнення цілей та результативну роботу. Взаємодія між сангвініками та меланхоліками може бути корисною, оскільки сангвініки можуть надихати меланхоліків на відкритість до нових ідей та дослідження, тоді як меланхоліки можуть навчити сангвініків більшій увазі до деталей та важливості обдуманих рішень. Взаємодія між сангвініками та флегматиками може бути спокійною та стабільною. Сангвініки можуть додавати енергії та емоційного забарвлення до життя флегматиків, тоді як флегматики можуть допомагати сангвіникам зберігати спокій та стабільність.

Холерики є людьми високої активності та енергії. Вони мають сильний потяг до діяльності та невпинну потребу у руху. Холерики часто є лідерами, які прагнуть до домінування та досягнень, мають сильну амбіційність і бажання досягати поставлених цілей. Зазвичай є витривалими і впертими у досягненні своїх цілей, готові працювати наполегливо і не втомлюватися. Холерики можуть бути емоційними та легко виражати свої почуття: можуть бути гарячими та пристрасними у виявленні своїх емоцій. Холерики можуть реагувати на зовнішні подразники і стресові ситуації більш інтенсивно порівняно з іншими типами темпераменту. Внаслідок своєї високої активності та амбіційності, холерики можуть бути схильні до стресу та перевантаження. Важливо для них зберігати рівновагу та вчасно робити перерви.

Взаємодія між двома холериками може бути викликом, оскільки обидва мають схильність до лідерства та домінування. Однак вони також можуть зрозуміти один одного, бути спільно налаштованими на досягнення цілей та бути партнерами в продуктивних командних проєктах. Меланхоліки та холерики можуть мати різниці у своїх підходах до роботи та спілкування. Меланхоліки можуть бути більш обачливими та детально налаштованими, тоді як холерики намагаються бути ефективними та швидкими. Важливо для них знаходити баланс і взаємоповагу одне до одного. Взаємодія між холериками та

флегматиками може бути корисною, оскільки флегматики можуть заспокоїти і збалансувати холерика, а холерики можуть надихати флегматиків на більшу активність [27].

Флегматик - це один із чотирьох основних типів темпераменту, які визначив Гіппократ у давньогрецькі часи. Флегматики є людьми спокійними та рівноважними, рідко виявляють сильні емоційні реакції та залишаються холоднокровними в стресових ситуаціях. Добре переносять стрес і можуть зберігати свою стійкість та спокій навіть під час негараздів чи труднощів. Вони здатні дивитися на ситуації об'єктивно, раціонально та збалансовано, не піддаваючись емоційним спотворенням. Флегматики не поспішають реагувати на подразники чи події, і вони часто відзначаються обережністю та відкладеними рішеннями. Зазвичай розмовляють спокійно та без надмірної емоційності, а також слухають інших уважно та терпимо. Флегматики не схильні до конфліктів та рідко вступають в суперечки, вони зазвичай вибирають шляхи мирного вирішення конфліктів. Вони можуть бути емпатичними і турботливими щодо потреб інших, хоча їхня реакція може бути більш сдержаною.

Флегматичний тип темпераменту зазвичай характеризується спокійністю і стійкістю до стресу, але це не означає, що флегматики не можуть розвивати психічні розлади. Хоча флегматики зазвичай мають стійку реакцію на стрес, вони також можуть впасти у стан депресії. Депресія може виявитися у втраті інтересу до речей, втраті енергії та настрою, почуття безнадійності та ізоляції. Флегматики можуть розвивати тривожні розлади, які проявляються занадто великою обуреністю, надмірною обачливістю та страхами. Це може створити негативний вплив на їхню якість життя та спричинити дискомфорт [28].

Взаємодія між флегматиками може бути спокійною та надійною. Вони розуміють один одного і можуть створювати стабільні та гармонійні взаємини. Флегматики і меланхоліки можуть створювати спокійні та розмірені взаємини.

Меланхоліки можуть цінувати спокій та рівновагу флегматиків, які можуть надати їм підтримку та стабільність.

Люди з меланхолічним типом темпераменту є дуже чутливими та вразливими до зовнішніх впливів і власних почуттів, часто реагують на негативні події та стресові ситуації глибокими почуттями. Меланхоліки часто мають високі стандарти і вимоги до себе і інших, прагнуть до ідеалу та перфекції у своїй роботі та діяльності. Меланхоліки можуть страждати від підвищеної тривожності та неспокою, можуть легко перейматися негативними подіями та переживати сум, страхи та невпевненість.

Меланхоліки можуть бути більш схильні до розвитку депресії через свою виражену чутливість та вразливість до негативних подій і стресу. Депресія може виявитися у втраті інтересу до життя, емоційному виснаженні та відчуттях безнадійності. У найгірших випадках меланхоліки можуть відчувати таку велику тривожність і безнадійність, що можуть розвивати саморуйнаційну поведінку або намагатися самознищити себе. Саморуйнація - це надзвичайно серйозний стан, і вимагає негайної допомоги та підтримки [27].

У взаємодії з іншими меланхоліками розуміють один одного дуже добре, оскільки поділяють багато спільних рис і особливостей, можуть створювати стосунки, засновані на глибокому розумінні та взаємодопомозі.

Важливо пам'ятати, що темперамент - це лише один з аспектів особистості, і кожна людина має свої унікальні риси та особливості. Темперамент впливає на спосіб сприйняття світу і взаємодію з іншими, але не визначає життєві обставини чи загальний характер особистості. Розуміння темпераменту може допомогти взаємодіяти з іншими людьми більш ефективно і розуміти їхні реакції та потреби.

1.6.1 Особливості визначення темпераменту дітей дошкільного віку

Визначення темпераменту у дітей дошкільного віку може бути складним завданням через їхню розвиваючу особистість та обмежену мову для вираження своїх почуттів та поведінки. Проте існують деякі методи та підходи, які можуть допомогти батькам і педагогам краще розуміти темперамент дітей дошкільного віку [47].

Особливості визначення темпераменту дітей:

- спостереження за дитиною в різних ситуаціях і настроях може допомогти визначити основні риси її темпераменту: важливо спостерігати за тим, як дитина реагує на стресові ситуації, соціальний контакт, нові досвіди та реакції на різні подразники;
- батьки та вихователі можуть спілкуватися з дітьми та слухати, як вони виражають свої почуття та думки: діти можуть надавати певні підказки стосовно свого темпераменту у процесі розмови;
- реакції дитини на нові ситуації, зміни в розпорядку дня, вплив інших дітей та дорослих можуть свідчити про її темперамент;
- спостереження за тим, як дитина реагує на стресові ситуації, допоможе визначити її темперамент: деякі діти можуть реагувати на стрес занадто емоційно та інтенсивно, тоді як інші залишаються спокійними та контрольованими;
- темперамент визначає, як дитина взаємодіє з іншими дітьми і дорослими: діти можуть бути схильними до виявлення сильної симпатії чи антипатії до інших, тоді як інші можуть бути більш спокійними та адаптивними;
- важливо спостерігати, як дитина реагує на нові досвіди та враження, такі як перше знайомство з іншими дітьми, відвідування дошкільного навчального закладу чи новий тип гри;

- використовуючи ігри та активності, можна спостерігати, як дитина взаємодіє з іграшками та іншими дітьми, які ігри їй подобаються, і як вона реагує на виклики та обставини;
- спеціальні методики, які допомагають визначити темперамент дитини;
- деякі психологічні тести можуть використовуватися для визначення темпераменту дитини: ці тести містять питання, які оцінюють різні аспекти темпераменту, такі як активність, емоційну стабільність, реакцію на стрес тощо.

Визначення темпераменту дитини є важливим етапом у розвитку та вихованні, оскільки воно допомагає краще зрозуміти індивідуальні особливості кожної дитини. Темперамент впливає на реакцію дитини на навколишній світ, її спосіб взаємодії з іншими та стиль навчання. Врахування темпераменту допомагає батькам, вчителям, вихователям та іншим дорослим відповідним чином адаптувати свої підходи до кожної дитини, створюючи сприятливе середовище для її розвитку та навчання [27].

Знання темпераменту дитини може допомогти визначити, які види активностей їй найбільше підходять, як краще спілкуватися з нею, як впливати на її мотивацію та як ефективно вирішувати конфлікти. Врахування темпераменту також допомагає створити позитивне та підтримуюче середовище для дитини, що сприяє її розвитку та самореалізації. Тому визначення темпераменту дитини є важливим інструментом для батьків, педагогів та психологів у розвитку та вихованні дітей.

2 МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

2.1 Методики визначення темпераменту у дітей дошкільного віку

Перший метод визначення типу темпераменту, який був використаний у нашому дослідженні полягав у спостереженні за поведінкою дітей, метою якого було проведення планомірного фіксування психологічних фактів у повсякденних умовах та визначення типу темпераменту дітей старшого дошкільного віку. При спостереженні звертали увагу на наступні особливості поведінки:

1. Як поводиться дитина у ситуації, коли необхідно швидко діяти: а) легко входить у роботу; б) активно діє; в) діє спокійно, без зайвих слів; г) діє несміливо, невпевнено.

2. Як реагує дитина зауваження вихователя: а) каже, що більше не буде, але через деякий час чинить так само; б) не слухає або чинить по-своєму; в) вислуховує мовчки; г) мовчить, скривджений, переживає.

3. Як розмовляє дитина з іншими дітьми у знайомих їй ситуаціях:

а) швидко, із жаром, але прислухається до висловлювання інших;

б) швидко, з пристрастю, але слухає;

в) повільно, спокійно, але невпевнено;

г) з більшою невпевненістю.

4. Як поводиться в незвичній обстановці:

а) легко орієнтується, виявляє активність;

б) дитина активна, виявляє підвищену збудливість;

в) спокійно розглядає навколишнє;

г) боязливий, розгублений.

Критерії: а) сангвінік; б) холерик; в) флегматик; г) меланхолік.

Другий метод, який був використаний у нашому дослідженні -- анкетування батьків із використанням опитувальника «Оцінка типів темпераменту дитини», метою якого було виявлення розуміння батьками те, що діти мають індивідуально-типологічні особливості і чи враховують це у своєму спілкуванні з дітьми та в організації їхньої діяльності, батьки та близьке оточення дитини. Опитувальник складався із наступних питань:

1. Чи доводить дитина розпочату справу до кінця?

2. Як дитина ставиться до своїх удач та невдач?

3. Як дитина поводиться в незвичній для себе обстановці (в гостях, серед незнайомих людей)?

4. Як дитина реагує на Ваші зауваження?

5. Чи легко ваша дитина входить у контакт з незнайомими та однолітками?

6. Які труднощі ви відчуваєте під час спілкування з дитиною.

Третій метод, який був використаний у нашому дослідженні – анкетування дітей, метою якого було виявлення за відповідями вихованців їхнього типу темпераменту. Анкетування включало такі питання:

1. Ти більше любиш ходити в гості, ніж сидіти вдома?

2. Тобі більше подобається грати з дітьми, ніж одному?

3. Тобі більше подобається грати на вулиці, ніж вдома?

4. Тобі подобається ходити в дитячий садок?

5. Ти можеш заговорити першим з незнайомими тобі дітьми?

6. Тобі більше подобаються ігри, де можна побігати, ніж спокійні?

7. Коли ти малюєш, конструюєшь, а на тебе хтось дивиться, тобі це заважає?

8. Коли тебе дражнять, ти сильно ображаєшся?

9. Ти часто прокидаєшся ночами?

10. Ти часто хворієш?

11. Ти боїшся залишатися один вдома?

12. Коли тебе штовхають, ти теж штовхаєшся?

2.2 Методи визначення обсягу короткочасної зорової пам'яті дітей дошкільного віку

Для визначення обсягу короткочасної зорової пам'яті у дітей дошкільного віку використовували Методику «Запам'ятай малюнки».

Обстежуваним дітям демонстрували малюнок із зображенням різних фігур. Просили розглянути цей малюнок дуже уважно і запам'ятати фігури (їх має бути 9).

Далі демонстрували інший малюнок, на якому є 9 зображень з першого малюнка і ще 6 інших, і просили її показати усі 9 картинок з першого малюнка.

Час демонстрації першого малюнка 30 секунд. Після цього даний малюнок прибирали з поля зору дитини і замість неї показували інший малюнок.

Обстеження тривало до тих пір, поки дитина не впізнала всі зображення, але не довше 1,5 хвилин.

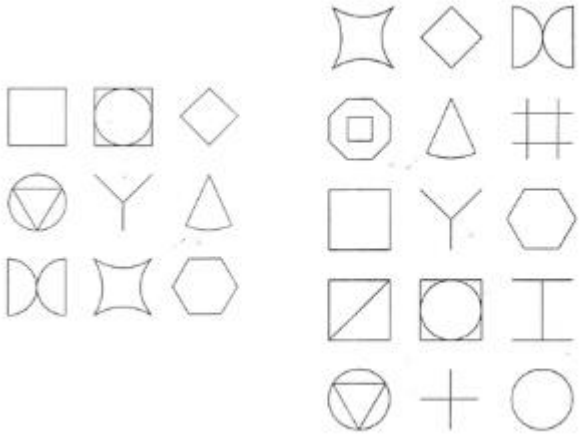

Рисунок 2.1. — Демонстраційний матеріал для методики Оцінка обсягу короткочасної зорової пам'яті [36]

Оцінка результатів:

Високий рівень: 10 балів — дитина впізнала на картинці всі дев'ять зображень, показаних їй на першій картинці, витративши на це менше 45 сек; 8-9 балів — дитина впізнала на картинці 7-8 зображень за час від 45 до 55 сек.

Достатній рівень: 6-7 балів — дитина впізнала 5-6 зображень за час від 55 до 65 сек.

Середній рівень: 4-5 балів — дитина впізнала 3-4 зображення за час від 65 до 75 сек.

Низький рівень: 2-3 бала — дитина впізнала 1-2 зображення за час від 75 до 85 сек.; 0-1 бал — дитина не впізнала на картинці жодного зображення протягом 90 сек і більше [36].

2.3 Методика визначення активності уваги у дітей дошкільного віку

Для визначення активності уваги у дітей використовували методику 10 рисунків. Дитині по черзі демонстрували 10 рисунків, на кожному з яких був зображений знайомий предмет. Час демонстрації кожної картинки становив 1-2 секунди. Після знайомства дитини зі всіма десятьма картинками по черзі попросили назвати предмети, які вона запам'ятала. Порядок згадування не мав значення.

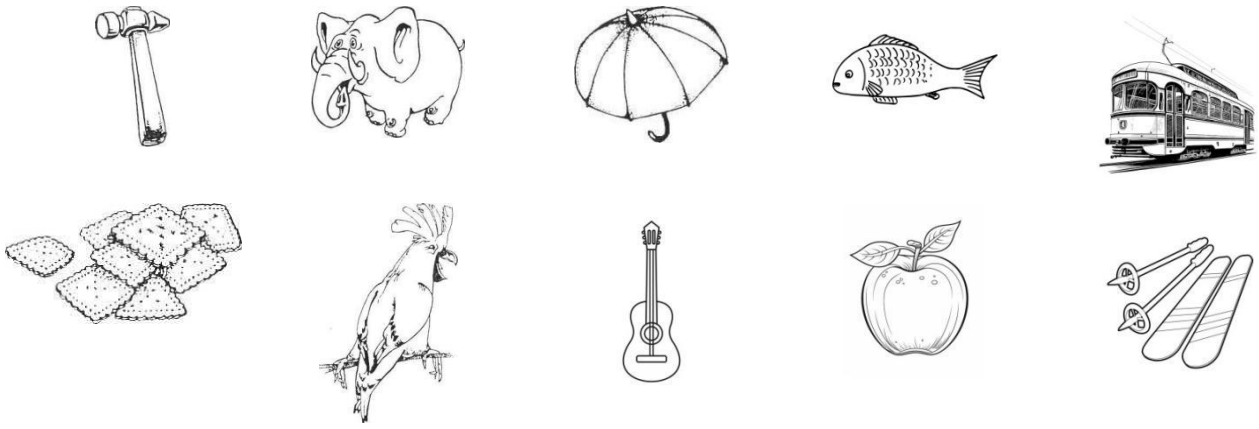

Рисунок 2.2 — Демонстраційний матеріал для методики “10 рисунків” [36]

Враховували, скільки предметів від їх загального числа були названі дитиною по пам'яті; повтори не враховували, а також не враховували названі предмети, яких на картинках не було. Після першої спроби дитині демонстрували ті картинки, які вона забула назвати, та просили знову пригадати всі картинки через 10 хвилин. Знову відзачали результат. Потім пропонувалие пригадати всі картинки через 1 годину.

Оцінювання результатів проводили виходячі із кількості правильно відтворених назв картинок (незалежно від їх послідовності). За кожну правильно відтворену картинку нараховували 1 бал. Максимальний результат - 10 балів. При цьому високий рівень мали діти, які отримали 6 - 10 балів, середній рівень - 4 - 5 балів, та низький рівень - 1 - 3 бали.

2.4 Методи визначення обсягу короткочасної слухової пам'яті у дітей дошкільного віку

Для визначення обсягу короткочасної слухової пам'яті використовували тест «Запам'ятовування 10 слів» (за С.Рубінштейном). Процедура дослідження передбачала, що дитині пропонується набір з 10 простих відомих дітям слів, які необхідно 5 разів повторити. Після кожного повтору слів визначали кількість слів з ряду, які дитина змогла повторити. Коли обстежуваний повторював слова, ставили знак «плюс», відзначаючи названі слова.

Рекомендовані набори слів:

1.Годинник, вітер, риба, зірка, слон, цукерка, папір, стілець, мотузка, ліс.

2.Пес, вікно, книга, коник, низький, конверт, небо, буква, сон, сонце.

3.Лялька, ложка, червоний, машина, високо, пензлик, мама, книга, курка, риба.

4.Кіт, ручка, синій, погано, яблуко, стеля, хворий, виделка, лампа, олівець.

5.Дім, парта,білий, добре, груша, крейда, сильний, кружка, свічка, стіл.

Визначення динамічності пам’яті:

- постійний ріст кількості запам’ятованих слів – динамічність висока;
- кількість запам’ятованих слів коливається, але утримується не нижче п’яти слів за останнім разом – задовільна;

• кількість запам’ятованих слів з кожним разом стає меншим і становить менше п’яти слів – незадовільна.

Оцінювання продуктивності пам’яті:

8-10 – високий рівень;

6-7 – достатній рівень;

4-5 – середній рівень;

1-3 – низький рівень.

Аналіз результатів: Фіксується кількість помилок і час, витрачений на виконання завдання.

Високий рівень стійкості уваги – 100% за 1 хв 15 сек без помилок.

Достатній рівень стійкості уваги – 60% за 1 хв 45 сек з 2 помилками.

Середній рівень стійкості уваги – 50% за 1 хв 50 сек з 5 помилками.

Низький рівень концентрації і стійкості уваги – 20% за 2 хв 10 сек з 6 помилками.

2.5 Статистичний аналіз даних

Статистичний аналіз отриманих даних полягав у розрахунку середнього арифметичного та похибки середнього арифметичного. Для порівняння груп використовували t-критерій Ст’юдента для непарних вибірок. Статистично значимими відмінності вважали при рівні статистичної значимості $p<0.05$. Усі розрахунки проводили із використанням процесору електронних таблиць Microsoft Excel 2021 [5, 27].

3 ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ЧАСТИНА

3.1 Визначення типу темпераменту обстежених дітей старшого дошкільного віку

Дослідно-педагогічна робота щодо визначення типу темпераменту дітей дошкільного віку проводилась на базі Закладу дошкільної освіти комбінованого типу № 293 «Багряні вітрила» Запорізької міської ради, де обстежувалась група дітей старшого дошкільного віку.

Дослідно-педагогічна робота проводилася у 2 етапи. Були поставлені такі завдання:

1. Провести діагностику типів темпераменту в дітей старшого дошкільного віку.

2. Розробити та частково апробувати програму психолого-педагогічного просвітництва вихователів та батьків з обліку типів темпераменту у роботі з дітьми старшого дошкільного віку.

Загальна характеристика обстежених дітей на визначення типу темпераменту включала в себе оцінку реакцій кожної дитини на різні ситуації та її особливості у виявленні емоцій та поведінкових реакцій.

У експериментальному дослідженні брали участь 13 дошкільнят групи №10 «Капітошка» ЗДО № 293 «Багряні вітрила» ЗМР: Макар А., Кіра Б., Діана Б., Станіслав Є., Регіна М., Злата В., Давід Ю., Поліна К., Саломія Р., Ілля Н. Ганна В., Ярослав Г., Марія Н.

Перший етап нашої роботи був спрямований на виявлення типів темпераменту дітей старшого дошкільного віку, та передбачав проведення наступних діагностичних методик:

1. Спостереження за поведінкою дітей.

2. Анкетування батьків з використанням опитувальника «Оцінка типів темпераменту дитини».

3. Анкета для дітей «Виявлення типу характеру вихованців».

На першому етапі нашого дослідження ми проводили спостереження за поведінкою дітей та планомірне фіксування психологічних фактів в умовах їх повсякденного життя.

Результати цих спостережень наведено у табл.3.1.

Таблиця 3.1 — Типи темпераменту обстеженних дітей дошкільного віку

№ з\п	Ім'я дитини	Як поводиться дитина в ситуації, коли необхідно швидко діяти?	Як реагує дитина на зауваження вихователя?	Як розмовляє дитина з іншими дітьми в значних йому ситуаціях?	Як поводиться в незвичній обстановці?	Підсумковий тип темпераменту
1	Макар А.	А	А	А	В	Сангвінік
2	Кіра Б.	Б	А	Б	В	Холерик
3	Діана Б.	В	А	А	Г	Сангвінік
4	Станіслав Є.	А	В	А	А	Сангвінік
5	Регіна М.	Б	А	Б	Б	Холерик
6	Злата В.	А	В	В	В	Флегматик
7	Давід Ю.	А	В	А	В	Флегматик Сангвінік
8	Поліна К.	Г	В	В	Г	Флегматик

Продовження таблиці 3.1.

9	Саломія Р.	В	В	Б	Г	Флегматик
10	Ілля Н.	Г	В	Б	В	Флегматик
11	Ганна В.	Б	А	В	Б	Холерик
12	Ярослав Г.	В	В	А	В	Флегматик
13	Марія Н.	Г	В	Б	А	Сангвінік Холерик Флегматик Меланхолік

Аналіз результатів, наведених у таблиці, дозволив зробити такі висновки, що з 13 дітей флегматичним типом темпераменту мають 5 (38,5%) дітей; сангвінічний тип виявлено у 3 (23%) дітей; холеричний тип темпераменту у 3 (23%) дітей; в однієї дитини (7,7%) прояв поєднання двох типів темпераменту сангвініка та флегматика; та в однієї дитини (7,7%) змішаний тип темпераменту, поєднання всіх чотирьох.

Наступним завданням дослідження було проведення анкетування батьків ЗДО № 293 «Багряні вітрила» ЗМР. Метою анкетування було виявлення розуміння батьками того, що діти мають індивідуально-типологічні особливості та чи враховують це у своєму спілкуванні з дітьми та в організації їхньої діяльності, батьки та близьке оточення дитини.

За даними анкетування було виявлено, що з 13 дітей лише 2 (15,4%) не вміють доводити справу до кінця, всі інші здатні до цього. По відношенню до своїх удач та невдач діти реагують по-різному: 8 дітей (61,5%) з 13 переживають у ці періоди життя; 2 дітей (15,4%) дітей засмучуються; 2 дітей (15,4%) переживають ці моменти спокійно, у нормальному настрої і лише 1 дитина (7,7%) завжди прагнутиме до перемоги, як висловилася мама дівчинки. У питанні поведінки дитини в незвичній обстановці було виявлено, що 8 дітей (61,5%) з 13 мають властивість соромитися; вільно і невимушено поводяться у

цій ситуації 3 (23%) дитини; у 1 дитини (7,7%) спостерігається прояв «зірковості», що дуже часто привертає до себе увагу; у 1 (7,7%) дитини характер не передбачуваний, як висловилася мама, і очікувати від неї можна всього, що вона захоче. На зауваження батьків діти реагують в основному адекватно і слухаються (92%), виняток тільки 1 дитина не завжди слухається і часто робить все по-своєму (7,7%). Щодо комунікабельності дітей проблем не виникає у 12 осіб (92%), у 1 дитини спостерігаються проблеми у спілкуванні з однолітками. За даними анкетування батьків були виділені такі складнощі при спілкуванні з дитиною: пустощі і примхливість, а також загальна непослух виявляється у 3 дітей, двоє з батьків дітей відмовилися відповідати на це питання, вважаючи його некоректним, у решти 8 батьків проблем із дітьми не виникає.

За підсумками анкетування у групі виявлено: 5 (38,5%) дітей із сангвінічним типом темпераменту, 2 (15,4%) дітей меланхоліків, 4 (30,7%) холерика та 2 (15,4%) флегматиків (табл.3.2).

Таблиця 3.2 —Типи темпераменту дитини за результатами опитування батьків

Ім'я дитини	Сангвінік	Флегматик	Холерик	Меланхолік
Макар А.	+			
Кіра Б.	+			
Діана Б.	+			
Станіслав Є.			+	
Регіна М.			+	
Злата В.				+
Давід Ю.			+	
Поліна К.				+
Саломія Р.	+			

Продовження таблиці 3.2

Ілля Н.	+			
Ганна В.			+	
Ярослав Г.		+		
Марія Н.		+		

Наступним етапом дослідження було безпосереднє анкетування дітей, мета якого передбачала визначення за відповідями дітей їх типу темпераменту.

Тестування проходило у два етапи, дітям пропонувалося відповісти лише на 12 питань.

На перше запитання: Ти більше любиш ходити в гості, ніж сидіти вдома? 11 дітей із 13 відповіли позитивно. На друге запитання: Тобі більше подобається грати з дітьми, ніж одному? 11 дітей, загалом, відповіли так, їм не подобається самотність, і лише у двох дітей спостерігається легкий ступінь замкнутості. На третє запитання: «Тобі більше подобається грати на вулиці, ніж удома?» 10 дітей вважаю вулицю найкращим місцем для гри, і тільки 3 дитини ну погоджуються з судженням. На четверте запитання: Тобі подобається ходити в садок? 10 дітей з 13 відповіли, що та їм подобається ходити до ЗДО, 3 дітей відповіли ні, не обґрунтувавши свою відповідь. На п'яте запитання: Ти можеш заговорити першим з незнайомими тобі дітьми? Тільки у шести дітей з 13 розвинене комунікативне вміння, інші мають труднощі з придбанням нових знайомств. На шосте запитання: Тобі більше подобаються ігри, де можна побігати, ніж спокійні? 11 дітей віддають перевагу активним іграм, де можна побігати, ніж просто сидіти за столом і грати в лото або ж складати пазли. На сьоме запитання: Коли ти малюєш, а на тебе хтось дивиться, тобі це заважає? Тільки 3 дитини відповіли, так, дітям дійсно потрібна усамітнення або просто, щоб їх не чіпали і не дивилися на них у цій діяльності. Інші діти пояснили свою відповідь тим, що якщо на них хтось дивиться, вони починають соромитися і забувати, що насправді вони хотіли зобразити (зліпити, скласти, сконструювати

тощо). На восьме запитання: Коли тебе дражнять, ти сильно ображаєшся? Одностайно діти приймають близько до серця ситуації, що склалися так. На дев'яте запитання: Ти часто прокидаєшся ночами? діти або не знали дійсності або просто не хотіли відповідати на це питання з відмовкою про його нерозуміння. На десяте запитання: Ти часто хворієш? Тільки 2 дитини відповіли і не змогли сформулювати правильно хід своїх думок, інші діти зволікалися, вигадували і фантазували на цю тему. На одинадцяте запитання: Ти боїшся залишатися один вдома? 7 дітей із 13 мають такий досвід, і спокійно сприймають цю інформацію. Основні 6 осіб навіть при тому, що це просто питання, губляться і лякаються. На дванадцяте запитання: Коли тебе штовхають, ти теж штовхаєшся? 9 дітей відповіли.

За підсумками анкетування у групі виявлено: 9 (69%) дітей із сангвінічним типом темпераменту, 1 (7,7%) дитина меланхолік, 1 (7,7%) холерик та 2 (15,4%) флегматиків (табл. 3.3).

Таблиця 3.3 — Типи темпераменту дітей за результатами опитувальника «Виявлення типу характеру вихованців»

Ім'я дитини	Сангвінік	Флегматик	Холерик	Меланхолік
Макар А.	+			
Кіра Б.	+			
Діана Б.	+			
Станіслав Є.	+			
Регіна М.	+			
Злата В.	+			
Давід Ю.	+			
Поліна К.		+		
Саломія Р.			+	
Ілля Н.	+			
Ганна В.	+	+		
Ярослав Г.				
Марія Н.				+

Анкетування дітей показало, що вони можуть сконцентруватися на роботі, відповідати повними пропозиціями та вміють доводити свої відповіді.

У ході проведеної роботи з дітьми експериментальної групи нами підбито підсумки за всіма методиками виявлення темпераменту дітей (табл.3.4).

Таблиця 3.4 —Типи темпераменту обстежених дітей дошкільного віку

Ім'я дитини	Спостереження	Анкетування батьків	Анкетування дітей	Підсумки
Макар А.	Сангвінік	Сангвінік	Сангвінік	Сангвінік
Кіра Б.	Холерик	Сангвінік	Сангвінік	Сангвінік
Діана Б.	Сангвінік	Сангвінік	Сангвінік	Сангвінік
Станіслав Є.	Сангвінік	Сангвінік	Холерик	Сангвінік
Регіна М.	Холерик	Сангвінік	Холерик	Холерик
Злата В.	Флегматик	Сангвінік	Меланхолік	Меланхолік
Давід Ю.	Сангвінік Флегматик	Сангвінік	Холерик	Сангвінік
Поліна К.	Флегматик	Флегматик	Меланхолік	Флегматик
Саломія Р.	Флегматик	Холерик	Сангвінік	Холерик
Ілля Н.	Флегматик	Сангвінік	Сангвінік	Сангвінік
Ганна В.	Холерик	Сангвінік	Холерик	Холерик
Ярослав Г.	Флегматик	Флегматик	Флегматик	Флегматик
Марія Н.	Сангвінік Флегматик Меланхолік Холерик	Меланхолік	Флегматик	Меланхолік

Отже, серед обстежених дітей було виявлено такі типи темпераменту: холерик — 3 особи, сангвінік — 6 осіб, флегматик — 2 особи, меланхолік — 2 особи.

3.2 Визначення показників пам'яті та уваги дітей старшого дошкільного віку з різними типами темпераменту

Для визначення показників пам'яті та уваги дітей дошкільного віку з різними типами темпераменту нами було проведено докладне обстеження, яке включало різні аспекти їхньої психологічної та фізичної структури, а саме класифікування дітей за їхнім типом темпераменту для врахування індивідуальних особливостей в їхньому ставленні до навчання та роботи з пам'яттю; урахування фізичного та емоційного стану дітей (табл.3.5)

Таблиця 3.5 — Оцінка уваги дітей старшого дошкільного віку з різними типами темпераменту за методикою запамятовування 10 картинок, балів

Ім’я дитини	Темперамент	Запам'ятай малюнки
Регіна М.	Холерик	9
Саломія Р.	Холерик	5
Ганна В.	Холерик	5
Макар А.	Сангвінік	6
Кіра Б.	Сангвінік	4
Діана Б.	Сангвінік	7
Станіслав Є.	Сангвінік	8
Давід Ю.	Сангвінік	6
Ілля Н.	Сангвінік	6
Поліна К.	Флегматик	2

Прововження таблиці 3.5

Ярослав Г.	Флегматик	4
Злата В.	Меланхолік	4
Марія Н.	Меланхолік	1

Середній бал за методикою «Запам’ятай малюнки» у дітей із холеричним типом темпераменту становив — 6.3±1.63 бали, із сангвінічним типом — 6.2±0.59, флегматичним — 3.0±1.41 бали та меланхолічним типом темпераменту — 2.5±2.12 бали.

Звертає на себе увагу, що найвищі бали отримали діти-сангвініки та холерики, а найменші -- флегматики та меланхоліки, але статистично значимі відмінності були визначені лише між дітьми-сангвініками та дітьми-флегматиками (p=0.045) і сангвініками та меланхоліками (p=0.045).

При оцінці результатів застосування методики « 10 Картинок» (табл. 3.6) найвищій бал був у дітей із сангвінічним типом темпераменту — 6.0±0.28 балів, у дітей із холеричним типом темпераменту він дорінював 5.3±1.08 бали, у дітей із меланхолічним типом темпераменту становив 5.0±1.41, а у дітей із флегматичним типом темпераменту був найнижчим та становив 4.5±0.71 бали. Статистично значимі відмінності були визначені між дітьми-сангвініками та меланхоліками (p=0.049).

Таблиця 3.6 — Оцінка пам'яті обстежених дітей старшого дошкільного віку

Ім’я дитини	Темперамент	Методика «Картинки»	Методика «Запам'ятовування 10 слів»
Регіна М.	Холерик	4	4
Саломія Р.	Холерик	5	4
Ганна В.	Холерик	7	9
Макар А.	Сангвінік	5	7
Кіра Б.	Сангвінік	6	5
Діана Б.	Сангвінік	7	7
Станіслав Є.	Сангвінік	6	5
Давід Ю.	Сангвінік	6	7
Ілля Н.	Сангвінік	6	7
Поліна К.	Флегматик	5	6
Ярослав Г.	Флегматик	4	10
Злата В.	Меланхолік	6	2
Марія Н.	Меланхолік	4	4

При застосуванні методики зі запам'ятовування 10 слів найвищій бал отримали діти із флегматичним типом темпераменту — 8.0±2.83. Діти із сангвінічним та холеричним типами темпераменту отримали 6.3±0.46 та 5.7±2.04 бали відповідно. Найменшу кількість балів при використанні цієї методики отримали діти із меланхолічним типом темпераменту — 3.0±1.41. Але статистично значимих відмінностей у дітей із різними типами темпераментом за результатми цього тесту визначено не було ($p>0.05$).

3.3 Інтегральна оцінка пам'яті та уваги обстежених дітей залежно від темпераменту

З метою інтегральної оцінки уваги та пам'яті обстежених дітей ми розрахували середній бал за усіма трьома використаними методиками. Найвищій бал (18.5±0.88) отримала група дітей (n=6) із сангвінічним типом темпераменту. В групі дітей із холеричним типом темпераменту (n=3) середній бал становив 17.3±2.48 бали, а в групі дітей із флегматичним типом темпераменту (n=2) — 15.5±3.54 бали. Найнижчі показники були визначені у дітей із меланхолічним типом темпераменту (n=2) — 10.5±2.12 бали.

Таблиця 3.7 — Інтегральна оцінка пам'яті та уваги обстежених дітей залежно від темпераменту, балів

Група дітей за типом темпераменту	Середня оцінка	t-статистика	df	p
Холерики	17.3±2.48	0.5790	7	0.581
Сангвініки	18.5±0.88			
Холерики	17.3±2.48	0.4339	3	0.694
Флегматики	15.5±3.54			
Холерики	17.3±2.48	1.9046	3	0.153
Меланхоліки	10.5±2.12			
Сангвініки	18.5±0.88	1.2951	6	0.244
Флегматики	15.5±3.54			
Сангвініки	18.5±0.88	4.2281	6	0.006

Продовження таблиці 3.7

Меланхоліки	10.5±2.12			
Флегматики	15.5±3.54	1.2118	2	0.349
Меланхоліки	10.5±2.12			

Отже, хоча статистично значимих відмінностей між показниками уваги, пам'яті та типом темпераменту серед групи обстежених дітей (окрім пари сангвініки – меланхоліки, p=0.006) нами виявлено не було (табл. 3.6), можна простежити тенденцію до зниження загальної суми балів за всіма тестами у наступному ряді: сангвінік > холерик > флегматик > меланхолік. Відсутність статистично значимих відмінностей у інших групах в нашому дослідженні може бути пояснена відносно невеликою кількістю обстежених дітей.

Таким чином, різні типи темпераменту впливають на пам'ять та увагу дітей через індивідуальні особливості їхнього психічного та фізичного функціонування. Різноманітність показників пам'яті та уваги у дітей з різними типами темпераменту пояснюється різницею в їхній природі, емоційному відгуку, реакціях на подразники та особливостях сприйняття навколишнього світу. Деякі типи темпераменту можуть бути пов'язані з особливостями нервової системи та хімічних процесів в мозку, що може впливати на сприйняття інформації та її зберігання.

Діти з різними типами темпераменту можуть по-різному реагувати на навколишні подразники, що впливає на їх увагу. Різні типи темпераменту можуть впливати на те, як діти опрацьовують інформацію. Взаємодія з іншими та соціальне середовище можуть впливати на пам'ять та увагу. Діти з різними типами темпераменту можуть різним чином реагувати на стрес та емоційні ситуації, що може впливати на їхню увагу та пам'ять. Різні типи темпераменту можуть використовувати різні стратегії для вирішення завдань.

4 ОХОРОНА ПРАЦІ

Охорона праці - це систематична діяльність, спрямована на забезпечення безпеки та захисту здоров'я працівників під час їхньої праці. Основна мета охорони праці - уникнення нещасних випадків, професійних захворювань та інших ризиків, пов'язаних із працею.

Мета даного розділу показати практичні навички у застосовуванні теоретичних знань при виконанні дипломної роботи на тему: «Показники пам'яті та уваги дітей дошкільного віку з різним типом темпераменту». Експериментальна частина роботи пов’язана з перебуванням у закладі дошкільної освіти та потребує особливої уваги до питань охорони праці, оскільки включає в себе взаємодію з дітьми.

Я працюю у закладі дошкільної освіті та відповідаю вимогам до кваліфікації, проходжу згідно графіку обов'язковий медичний огляд, та відповідно до термінів інструктажі на робочому місці, навчена наданню першої долікарської допомоги потерпілим. У своїй роботі дотримуюсь Статуту ЗДО, виконую Правила внутрішнього трудового розпорядку, посадову інструкцію вихователя, а також дану інструкції з охорони праці. Несу персональну відповідальність за життя і здоров’я дітей під час їх перебування в дошкільному освітньому закладі, забезпечую виховання дітей, не залишаю вихованців без нагляду в групі, в спальні, на території, а також в інших місцях, де перебувають діти. Дотримуюсь правил пожежної безпеки, інструкції про заходи з пожежної безпеки, знаю місця розташування первинних засобів пожежогасіння (вогнегасників), порядок дій при виникненні пожежі та евакуації. В ході роботи дотримуюсь правил особистої гігієни, утримую своє робоче місце в чистоті і порядку.

Перед початком роботи, а саме перед проведенням експериментального дослідження мною було перевірено стан групи, де будуть перебувати діти. Включено повністю освітлення, щоб упевнитися в справності його роботи. Найменша освітленість у приміщеннях повинна бути наступною: у кімнаті групи - не менше 20 Вт/м2 при люмінесцентних лампах і не менше 48 Вт/м2 при лампах розжарювання.

Переконуюсь в справності електрообладнання у всіх приміщеннях, де будуть перебувати діти. У процесі візуального огляду світильники повинні бути надійно прикріплені до стелі, комутаційні коробки повинні бути закриті кришками, електророзетки – закриті фальшвилками, корпуси і кришки вимикачів і розеток не повинні мати тріщин і сколів. Не припустимо використовувати оплавлені розетки і вимикачі, а також вилки і подовжувачі з оголеними або пошкодженими дротами. Мені, як вихователю дошкільного навчального закладу забороняється самостійно усувати виявлені порушення електробезпеки.

Перевіряю санітарний стан приміщень, якісно провітрюю дитячі кімнати, відкривши вікна, фрамуги, двері. Вікна у відкритому стані необхідно зафіксувати гачками, а у фрамуг використовувати обмежувачі. Закінчити провітрювання приміщень необхідно за 30 хвилин до приходу дітей. Фрамуги вікна для провітрювання приміщень необхідно відкривати і закривати обережно, щоб не розбити скло.

Вимірюю температуру повітря в приміщенні, щоб переконатися що ця температура відповідає встановленим санітарним нормам для приміщень з перебуванням дітей дошкільного віку. Перевіряю стаціонарне дитяче обладнання, чи добре закріплене, щоб і не допустити падіння та травмування дітей. При виявленні недоліків у кріпленнях, поломок дитячого обладнання та меблів, електрообладнання, які можуть негативно вплинути на здоровя

вихователя і дітей групи, негайно повідомляю заступнику директора з господарської частини або безпосередньо директора.

У разі виникнення пожежі, аварії та інших стихійних лих, я впершу чергу вживаю заходів з порятунку дітей групи.

При отриманні дитиною травми можу негайно надати першу долікарську допомогу потерпілій дитині, усунути вплив на неї ушкоджуючих факторів, що загрожують життю і здоровю.

Так як зараз ми живимо в умовах воєнного стану, мною виконуються всі дії згідно затвердженого у ЗДО алгоритму дій під час «Повітряної тривоги».

Отже, знання охорони праці є ключовим елементом створення безпечного та здорового середовища для дітей та колег. Вміння враховувати та дотримуватися правил безпеки є необхідним елементом успішної та ефективної роботи. Знання охорони праці допомагає мені передбачати можливі ризики та вчасно вживати заходів для їх запобігання. Це сприяє створенню безпечного робочого середовища.

Узагальнюючи, вихователь, який розуміє та дотримується правил охорони праці, створює безпечне та надійне середовище для себе, своїх колег та дітей, що сприяє успішній та продуктивній роботі в дошкільному закладі.

ВИСНОВКИ

1. Аналіз поведінки дітей дозволив встановити, що з 13 дітей флегматичним типом темпераменту мають 5 (38,5%) дітей; сангвінічний тип виявлено у 3 (23%) дітей; холеричний тип темпераменту у 3 (23%) дітей; в однієї дитини (7,7%) прояв поєднання двох типів темпераменту сангвініка та флегматика; та в однієї дитини (7,7%) змішаний тип темпераменту, поєднання всіх чотирьох. При анкетуванні батьків у групі виявлено: 5 (38,5%) дітей із сангвінічним типом темпераменту, 2 (15,4%) дітей меланхоліків, 4 (30,7%) холерика та 2 (15,4%) флегматиків. За підсумками анкетування дітей у групі виявлено: 9 (69%) дітей із сангвінічним типом темпераменту, 1 (7,7%) дитина меланхолік, 1 (7,7%) холерик та 2 (15,4%) флегматиків. У ході проведеної роботи з дітьми експериментальної групи нами підбито підсумки за всіма методиками виявлення темпераменту дітей: було виявлено холериків — 3 особи, сангвініків — 6 осіб, флегматиків — 2 особи, меланхоліків — 2 особи.

2. Середній бал за методикою «Запам’ятай 10 рисунків» у дітей із холеричним типом темпераменту становив — 6.3±1.63 бали, із сангвінічним типом — 6.2±0.59, флегматичним — 3.0±1.41 бали та меланхолічним типом темпераменту — 2.5±2.12 бали. Найвищі бали отримали діти-сангвініки та холерики, а найменші -- флегматики та меланхоліки, але статистично значимі відмінності були визначені лише між дітьми-сангвініками та дітьми-флегматиками ($p=0.045$) і сангвініками та меланхоліками ($p=0.045$).

За методикою «Картинки» найвищій бал був у дітей із сангвінічним типом темпераменту — 6.0±0.28 балів, у дітей із холеричним типом темпераменту він дорінював 5.3±1.08 бали, у дітей із меланхолічним типом темпераменту становив 5.0±1.41, а у дітей із флегматичним типом темпераменту був

найнижчим та становив 4.5±0.71 бали. Статистично значимі відмінності були визначені між дітьми-сангвініками та меланхоліками (p=0.049).

За методикою запам'ятовування 10 слів найвищій бал отримали діти із флегматичним типом темпераменту — 8.0±2.83. Діти із сангвінічним та холеричним типами темпераменту отримали 6.3±0.46 та 5.7±2.04 бали відповідно, а діти із меланхолічним типом темпераменту — 3.0±1.41 бали. Статистично значимих відмінностей у дітей із різними типами темпераментом за результатами цього тесту визначено не було (p>0.05).

3. При інтегральній оцінці уваги та пам'яті обстежених дітей найвищій бал (18.5±0.88) отримала група дітей-сангвініків. У дітей-холериків середній бал становив 17.3±2.48 бали, флегматиків — 15.5±3.54 бали та меланхоліків — 10.5±2.12 бали відповідно. Статистично значимі відмінності були виявлені лише у парі порівняння сангвініки – меланхоліки, p=0.006. Відсутність статистично значимих відмінностей у інших групах в може бути пояснена відносно невеликою кількістю обстежених дітей.

ПРАКТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

Отримані у роботі результати вказують на те, що розвиток когнітивних навичок, таких як пам'ять та увага, може бути успішним, якщо використовувати індивідуалізований підхід до дітей з різними типами темпераменту. Дуже важливо взаємодіяти з кожною дитиною і спостерігати за її реакціями та потребами, робити корекції в підході відповідно до індивідуальних особливостей кожної дитини для максимально ефективного розвитку її когнітивних навичок.

Отримані результати можуть бути використані під час викладання навчальних дисциплін «Психофізіологія», «Вікова фізіологія».

ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ

1. Бабчук О. Г. Конспект лекцій до дисципліни «Діагностика психічного розвитку дітей з практикумом» для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 012 Дошкільна освіта, додаткової спеціальності 053 Психологія. Одеса, 2021. 83 с.

2. Барташнікова І. А. Розвиток уваги та навичок навчальної діяльності у дітей 5-6 років. Тернопіль : Навч. кн. Богдан, 2006. 40 с.

3. Белей М.Д., Тодорів Л.Д. Основи діагностичної психології. Івано-Франківськ, 2008. 295с

4. Бєлова О.В. Проблеми сучасної психології : зб. наук. праць Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. / за ред. С. Д. Максименка, Л. А. Онуфрієвої. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2010. Вип. 9. С. 54– 64.

5. Біостатистика / Г. Т.С та ін. ; ред. Г. Т.С. Вінниця : Нова кн., 2020. 381 с.: іл., табл

6. Богуш А. М. Мовленнєвий розвиток дітей від народження до 7 років : монографія. Київ : Слово, 2004. 374 с.

7. Бойчук М. П. Особливості структурної організації взаємозв’язку показників пам’яті та типів репрезентативних систем в залежності від віку досліджуваних : *Вісник Харківського національного університету*. 2014. № 1121. С. 57–61.

8. Бугера Ю. Ю. Порівняльна характеристика розвитку уваги у нормально розвинених та молодших школярів з розумовою відсталістю у процесі навчальної діяльності : *Наук. вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського.* Психологічні науки: зб. наук. пр. відп. ред. Н.О. Євдокимова. Миколаїв : МНУ ім. В.О. Сухомлинського, 2015.

№1. С. 11-16.

9. Волкова Т. Н. Творчі ігри, завдання і тести для розвитку пам’яті та уваги. Донецьк : БАО, 2006. 240 с.

10. Волошина В. В., Долинська Л.В., Ставицька С.О., Темрук О.В. Загальна психологія: Практикум: Навч. посібник. Київ : Каравела, 2005. 280 с.

11. Г. Ф. Степанов Н. Є. Ясиненко В. Л. Давиденко А. Г. Васильєва. Біохімія короткочасної та довготривалої пам’яті : *Одеський медичний журнал*. 2021. № 5 (177). С. 53–59.

12. Гуменкова Л.Г., Кашинська Г.В. Особистість дошкільника. Київ : Главник, 2008. 176 с.

13. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія : Навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 424 с.

14. Завадська Т.В. Оцінка нейродинамічного стану школярів на етапі професійного визначення : Актуальні проблеми психології. Том V. Випуск 10. 2012

15. Загальна психологія : підручник / О. В. Скрипченко та ін. Київ : Либідь, 2005. С. 441.

16. Заїка Є. В., Зуєв І. О. Шляхи оптимізації пізнавальної діяльності студентів і школярів: навчальний посібник для студентів, викладачів, практичних психологів. Харків : ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2011. 195 с.

17. Зуєв І. О., Заїка Є. В. Діагностика репрезентативних систем і структура когнітивних стратегій. *Науковий часопис НПУ імені Драгоманова М. П.* Серія № 12 : Психологічні науки: зб. наукових праць. 2007. Випуск 17 (41). Част. 2. С. 197–204.

18. Корекційна психопедагогіка (Олігофренопедагогіка) : навчально-методичний посібник. / укладач О.В. Гаяш. Ужгород : ДВНЗ «Ужгородський національний університет», 2021. 255 с.

19. Коробко С. Л., Коробко О. І. Робота психолога з молодшими

школярами : Методичний посібник. Київ : Літера ЛТД, 2008. С. 94-99.

20. Кузьменко В. У. Розвиток індивідуальності дитини 3-7 років : монографія. Київ : НПУ ім.М.П.Драгоманова. 2005. 354 с

21. Кутішенко В.П. Вікова та педагогічна психологія. Київ : Центр учбової літератури, 2005. 128 с

22. Конопляста С. Ю. , Сак Т. В. Логопсихологія : навч. посібник. Київ : Знання, 2010. 293 с.

23. М'ясоїд П.А. Загальна психологія : навч. посібник. Київ : Вища шк., 2001. С. 278 – 296.

24. Максименко С. Д. Розвиток психіки в онтогенезі : *Філософська і соціологічна думка.* 1995. № 3–4. С. 39–46.

25. Максименко С., Терлецька Л., Главник О. Пам'ять дитини. Київ : Главник, 2004. 112 с.

26. Максименко С. Д. Теорія вищої нервової діяльності І. П. Павлова : Проблеми сучасної психології. 2017. Випуск 38. 2017. С. 7–17.

27. Малхазов А.Р. Динаміка індивідуально-типологічних та психофізіологічних характеристик студентської молоді (1976-2000 р.р.) : Актуальні проблеми сучасної української психології. До 60-річчя від дня народження акад. С. Д. Максименка: *Наук. записки Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України*. Київ : Нора-прінт, 2002. Вип. 22. С.173-181.

28. Миронова С. П., О. В. Гаврилов, Матвєєва М.П. Основи корекційної педагогіки : навч.-метод. посіб. Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2010. 264 с.

29. Москаленко В.Ф. Біостатистика. Київ : Кн. плюс, 2009. 184 с.

30. Несух Ю. Розвиток пізнавальних процесів дітей молодшого та середнього шкільного віку. Київ : Шкільний світ, 2008.

31. Особистість: практичні засади вивчення. Том 2. Навчально-методичний посібник / Дмитрієва С. М. та ін. Житомир: видавництво ЖДУ ім. І.

Франка, 2017. 330 с.

32. Основи практичної психології : Підручник для студентів вищих закладів освіти. Київ : «Либідь». 532 с

33. Павелків Р. В. Короткий довідник з дитячої психології. Рівне, 2008. 55 с.

34. Павелків Р. В., Цигипало О. П. Дитяча психологія : навч. посібник. Київ : Академвидав, 2008. 432 с.

35. Павелків Р. В., Цигипало О. П. Психодіагностичний інструментарій в умовах дошкільного закладу: навч. посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2013. 296 с.

36. Пахомова Н. Г. Методологічні основи та структурні компоненти педагогічних технологій корекційної роботи : Зб. наук. праць Кам'янець-Поділ. Нац.. ун-ту імені Івана Огієнка. / за ред. О. В. Гаврилова, В. І. Співака. Вип. XV. Серія: соціально-педагогічна. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2010. С. 81–85.

37. Пашукова Т.І., Допіра А.І., Дьяконов Г.В. : Практикум із загальної психології. Київ : Знання, КОО, 2006. 203с

38. Реан А.А., Борівська Н.В.,Розум С.І. Психологія і педагогіка : навч. посібник. Київ., 2008. 52 с. 19

39. Сасіна І. О. Діагностика та корекція розвитку уваги дітей дошкільного віку зі зниженим зором: Навчально - методичний посібник. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова. 2013. 102 с

40. Савчин М. В., Василенко Л. П. Вікова психологія: навчальний посібник. Київ : Академвидав, 2006. 360 с.

41. Савчин М. В., Василенко Л. П. Вікова психологія. Київ : Академвидав, 2011. 384 с.

42. Саржевський С. Н. Психологія та патологія емоцій, волі, уваги: навчально-методичний посібник для студентів 4 курсу медичних факультетів зі

спеціальностей «Лікувальна справа» та «Педіатрія» : Запоріжжя, 2017. 72 с.

44. Хохліна О. П. Методологічні й теоретичні основи психології: навч. посіб. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2014. 232 с

45. Яценко Т. В. Діагностика психічного розвитку дітей дошкільного віку. Методичний посібник. Кременчук: Кременчуцьке педагогічне училище імені А.С. Макренка, 2009. 110 с. С.46-47.

48. Bocharova S.P. Psihologiya i pamyat. Teoriya i praktika dlya obucheniya i robotyui. S.P. Bocharova. Harkov: Gumanitarnyiy tsentr, 2007. 384 s.

49. Boychuk M.P., Zayika Ye. V. Problema metodiv doslidzhennya reprezentativnih system lyudini. *Visnik HNV im. V.N. Karazina. Seriya "Psihologiya"*. Harkiv: HNPU, 2014. S. 59-65.

50. Zayika Ye. V., Zuyev I. O. Diahnostyka reprezentatyvnyh system y struktura kohnitivnih stratehiy. *Naukovyy chasopys NPU ymeny Drahomanova M. P. – Seriya № 12. : Psykholohichni nauky: zb . naukovykh prats'*. 2007. Vypusk 17 (41). Chast. 2. S. 197-204 s.